

Landskaps- strategi

för Länsstyrelsen i Södermanlands län 2010-2014

Framsidas kartbild är en Rese Charta öfwer Södermanlands Höfdingdöme,
Med Hans Kongl. Maj:ts Allernådigaste Privilegio. Utgifwen af Nils Bielke Landshöfd.
i Södermanland, Rid. och Comm: af K.N.S. Ord.och renoverad af G. Wahlström 1765.
Originalkartan finns på Sörmlands museum i Nyköping.
Information om kartor och bilder finns på sid 69.

Landskapsstrategi för Länsstyrelsen i Södermanlands län

Länsstyrelsens arbete med Landskapsstrategin påbörjades i slutet av 2007.
Projektledare var Anna Svedlund, till februari 2009 och Birgitta Lundh från april 2009.
I projektgruppen ingick personer från många av Länsstyrelsens verksamheter;
Peter Eklund, Eva Fransson, Monika Gustafsson, Maria Gustavsson, Ingvar Jansson, Björn
Lagerdahl, Marie Stafstedt-Myhrman, Patrik Nissen, Hans Sandberg och Per Öhrling.

Beslut om strategin har fattats av landshövdingen. I beslutet har ledamöterna i
styrgruppen deltagit; länsråd Kurt Ekelund, tf miljövarddirektör Tomas Birgegård samt
enhetscheferna, Ulrika Lundberg, Greger Nordlöf och Torbjörg Sekse.

Nyköping januari 2011

Produktion: bybloo.se

Rapport 2010:13

Rapporten finns på Länsstyrelsens hemsida www.lansstyrelsen.se/sodermanland

Länsstyrelsen i Södermanlands län

ISSN 978-91-88044-35-8

ISBN 1400-0792

Innehållsförteckning

En Landskapsstrategi för Länsstyrelsen	4
Inledning	6

Del 1. Landskapsstrategin

En vision och strategi för landskapet	
Vision.....	8
Syfte	8
Strategi.....	10
Hållbar urban utveckling.....	12
Värdefulla landskapsområden	12
Landsbygdsutveckling	14
Vägledande arbetssätt.....	14

Del 2. Kunskapsunderlag

Landskapstyper.....	20
Städernas och orternas landskap	20
Herrgårdslandskapet	24
Jordbrukslandskapet	26
Skogslandskapet	30
Det sjörika landskapet, vattenlandskapet	34
Kustbygdens landskap	37
Beskrivning av områden där Länsstyrelsen särskilt förstärker insatser	42
Miljösituationen i länet.....	54

Del 3. Bakgrund

Arbetet fram till beslutad strategi.....	60
Europeiska Landskapskonventionen.....	61
Regionala landskapsstrategier för biologisk mångfald	62
Länsstyrelsens program och strategier med bäring på landskapet	63

Landskapsstrategin är kompletterad med en Handlingsplan med åtgärder som ska genomföras.

En Landskapsstrategi för Länsstyrelsen

Landskapet påverkar människans levnadsvillkor samtidigt som människan alltid har haft stor betydelse för förändringen av landskapet. Detta gäller både för landsbygd med rötter i äldre tider och för det moderna stadslandskapet. Landskapets karaktär och historia är förutsättningar som vi, medvetet eller omedvetet, noterar, analyserar och värderar. Det är framför allt markägare som i praktiken påverkar landskapets utformning även om samhället i övrigt även medverkar med sina delar som till exempel Länsstyrelsen.

Länsstyrelsen ansvarar för en stor mängd verksamheter som berör och påverkar landskapet. Det gäller insatser och myndighetsbeslut inom jordbruket, naturvården, miljöskyddet och kulturmiljöområdet. Det kan också gälla att tillsammans med kommunerna bedriva planeringsverksamhet för bebyggelse och andra former av fysisk planering. Allt detta ställer krav på en helhetssyn i enlighet med vad som formulerats i den Europeiska Landskapskonventionen. Mot den bakgrunden har Länsstyrelsen arbetat fram en strategi för arbetet med frågor som berör landskapet. Till Strategin hör även en fristående Handlingsplan som innehåller åtgärder och verksamheter med kopplingar till prioriteringsgrunderna och därmed till landskapet. Handlingsplanen kommer att följas upp och revideras kontinuerligt.

Landskapsstrategin är tänkt att beaktas vid såväl ärendehantering som när en sektorsstrategi eller projekt ska initieras, revideras eller utvärderas. Betydelsen vid myndighetsutövning och ärendehantering sammanhänger i första hand med att Landskapsstrategin kan utgöra ett stöd för att definiera de allmänna intressena. Strategin är i huvudsak vägledande vid prioritering av Länsstyrelsens eget arbete och den får därigenom betydelse för andra parter och aktörer.

Regionförbundet Sörmland har i samverkan med kommunerna nyligen påbörjat ett arbete som syftar till att revidera Sörmlandsstrategin. Länsstyrelsens roll i denna process är att bidra med kunskapsunderlag och sammanvägda rekommendationer inom det statliga ansvars- och intresseområdet. Landskapsstrategin utgör en viktig del av detta bidrag genom att beskriva sammanvägda nationella och regionala värden, områden med ett högt exploateringsstryck, värdefulla landskap med mera.

I den nya plan- och bygglagen (PBL) som träder ikraft den 2 maj 2011 kommer Länsstyrelsens uppgift vara att minst en gång under mandatperioden redovisa sina synpunkter till kommunen avseende statliga och mellankommunala intressen som kan ha betydelse för översiktsplanens aktualitet samt för övrig samhällsplaneringsverksamheten i kommunen (sammanfattande redogörelse). Landskapsstrategin kommer här att få betydelse genom att fungera som en ram för denna redovisning.

Det noteras att angreppssättet att koppla samman den av Sverige nyligen ratificerade Europeiska Landskapskonventionen med Länsstyrelsens ansvar enligt PBL är nydanande. Ansatsen har väckt uppmärksamhet kopplat till det utvecklingsarbete som kommer att ske i anslutning till introduktionen av den nya PBL.

Nyköping januari 2011

Bo Könberg
Landshövding

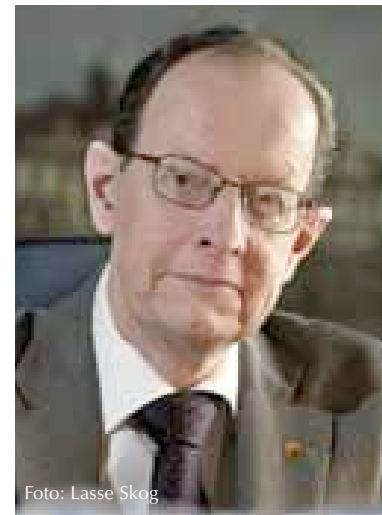

Foto: Lasse Skog

Inledning

Landskapsfrågorna har under senare år blivit allt mer uppmärksammade och medvetenheten om vikten av att utgå från en helhetssyn på landskapet och dess värden har stärkts. Landskapets flerdimensionella miljö måste ses och förstås ur ett helhetsperspektiv (Riksantikvarieämbetet 2008, Naturvårdsverket 2008). Landskapet är ett resultat av ständiga förändringsprocesser, ett samspel mellan landskapets användare, dess förutsättningar och resurser. Naturgivna förutsättningar som geologi, jordarter och klimat samt kulturella, sociala och ekonomiska faktorer har tillsammans format och formar landskapet. Människornas syn på landskapet varierar beroende på bakgrund, generationstillhörighet och kulturell tillhörighet.

Europarådets Landskapskonvention från år 2000 syftar till att förbättra skydd, förvaltning och planering av landskapet samt att främja samarbetet kring landskapsfrågor och stärka delaktigheten i arbetet med landskapet. Konventionen omfattar alla typer av landskap och gör ingen skillnad mellan stad och landsbygd. Den betonar att landskapet är en gemensam tillgång och ett gemensamt ansvar och slår fast landskapets betydelse för människors välbefinnande. I konventionen definieras landskapsbegreppet som *”ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer”*. Arbetet med Landskapsstrategin har hämtat inspiration från Landskapskonventionen, läs mer om konventionen i del 3.

Det sörmländska landskapet

Södermanland har varit livsmiljö för människan i över 10 000 år. Där finns spår efter tidiga generationer, marker som brukats och bebyggts, gravar samt vägar mellan bygderna.

Det sörmländska landskapet är ett utpräglat mosaiklandskap som består av skogar, sjöar, vattendrag, hav och öppen mark, attraktivt för såväl människor som djur och växter. De flacka insjöstränderna är betydelsefulla för fåglar och förekomsten av ädellövskog och ekhagar är viktiga för många arter som är knutna till gamla och grova träd.

Herrgårdslandskapet är en viktig del av historien och något som de flesta av oss förknippar med Södermanland. De många godsens präglas av välbevarade helheter med alléer, ekhagar och parker, småindustrier, torp och kyrkor. Helheter som är unika i internationell jämförelse. En utförligare beskrivning av sex värdefulla landskapstyper; städerna och orternas landskap, herrgårdslandskapet, jordbrukslandskapet, skogslandskapet, det sjörika landskapet och kustbygdens landskap finns i del 2.

Brukandet av landskapet har förändrats på många sätt under de senaste århundradena. För trehundra år sedan bodde de flesta människor på landsbygden på gårdar, i byar och på herresäten. Städerna var mindre till storleken och det fanns färre tätorter. Idag lever och arbetar de flesta människor i städer och landsbygdens landskap är förändrat.

Den sörmländska orsstrukturen avviker från huvuddelen av förhållandena i Mellansverige där länets flesta innevånare bor centralt i länet vilket ofta är i residensstaden, med kommunikationsstråk som förbinder övriga orter med detta centrum. I Södermanland finns istället många medelstora och små orter samt en spridd bebyggelse på landsbygden. Läs mer om städernas och orternas landskap i del 2.

En vision och strategi för landskapet

Vision

SÖDERMANLAND

- ett varierat, dynamiskt och hållbart landskap som engagerar

Vision

Landskapet påverkar människans förutsättningar för boende, arbete och fritid samtidigt som människan hela tiden formar och förändrar landskapet. Det övergripande målet för Länsstyrelsen är *en hållbar utveckling för ett gott liv i ett öppet Sörmland*. Detta övergripande mål har legat till grund för visionen för det sörmländska landskapet.

Visionen för landskapet innebär att Länsstyrelsens arbete ska medverka till att det sörmländska landskapets värden förvaltas, nyttjas och utvecklas på ett långsiktigt och hållbart sätt. Visionen tar sin utgångspunkt i människan som medskapare till landskapet. Men landskapet innehåller också egenvärden som är viktiga att slå vakt om.

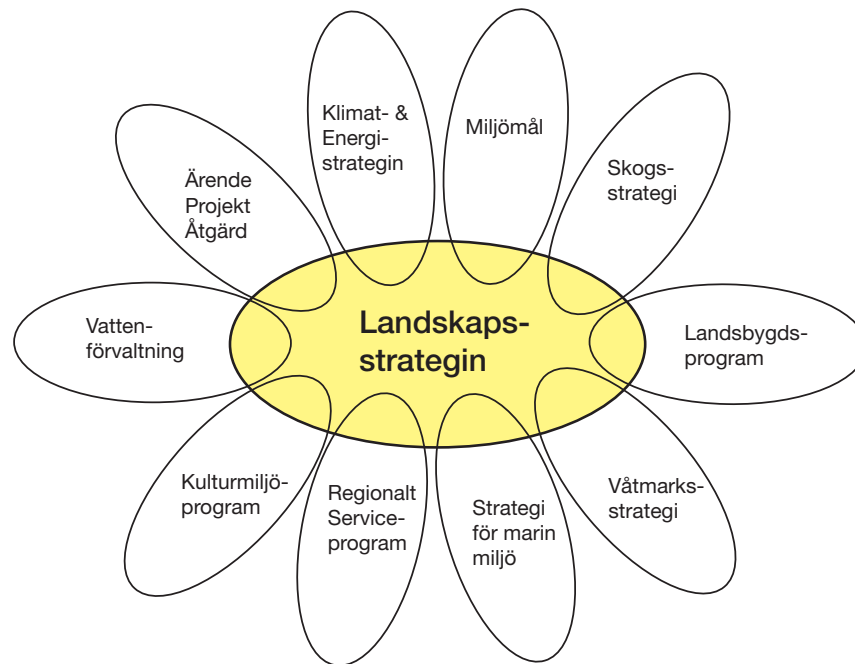
Syfte

Syftet med Landskapsstrategin är att den ska medverka till ett tydligt och medvetet samarbete mellan olika verksamheter så att visionen kan uppnås. Detta innebär att kunskapsmässiga och ekonomiska insatser kan förstärkas till exempel vid besked till olika aktörer och parter. Länsstyrelsens arbete ska också stimulera andra till en helhetssyn med landskapet i centrum.

Strategin är i huvudsak vägledande vid inriktning och prioritering av Länsstyrelsens arbete. Landskapsstrategin ska beaktas vid såväl ärendehantering som när en sektorsstrategi eller ett projekt ska initieras, revideras eller utvärderas. Betydelsen vid myndighetsutövning och ärendehantering sammanhänger i första hand med att den kan utgöra ett stöd för att definiera de allmänna intressena.

Nedanstående bild visar Landskapsstrategins roll i förhållande till sektorsstrategier och projekt. Ovalen i mitten, Landskapsstrategin, visar strategins centrala funktion. Den överlappar delvis de andra strategierna och projekten, vilket visar att sektorsstrategierna påverkar Landskapsstrategin. Överlappningen visar också att Landskapsstrategin påverkar sektorsstrategier, ärenden, projekt och åtgärder med helhetssyn och prioriteringar. Det sker alltså en ömsesidig påverkan mellan Landskapsstrategin och sektorsstrategier och projekt. Åtgärder som genomförs inom ramen för en sektorstrategi blir därigenom indirekt påverkade av Landskapsstrategin. Vid myndighetsutövning och ärendehantering kan också en ömsesidig påverkan ske genom att Landskapsstrategin beaktas.

Figur Landskapsstrategin och övriga strategier

Hållbar urban utveckling

Länsstyrelsen ska verka för att ny bebyggelse i huvudsak ska tillkomma i befintliga tätorter så att en hållbar struktur gynnas. I fyra områden förstärks och samordnas insatserna för en hållbar urban utveckling.

Värdefulla landskapområden

Länsstyrelsen ska verka för att landskapet förvaltas, brukas och utvecklas hållbart. I åtta områden förstärks och samordnas insatserna för speciellt värdefulla landskap.

Landsbygdsutveckling

Länsstyrelsen ska verka för att stärka landsbygdsutvecklingen särskilt i västra delen av länet.

Vägledande arbetssätt

Landskapsstrategin ska i huvudsak vara vägledande för Länsstyrelsens ärenden och initiativ som berör landskapet. Detta sker genom att berörda verksamheter samverkar och ser helheten samt genom att prioritera de utvalda områdena.

Strategi

Strategin, som i huvudsak är vägledande vid Länsstyrelsens arbete med prioritering och samordning av insatser, resurser och beslut, formuleras i tre prioriteringsgrunder som berör landskapet och i en fjärde prioriteringsgrund som berör arbetssättet.

Länsstyrelsen har valt ut fyra geografiska områden, som redovisas på kartan, där tätortsexpansionen och därmed exploateringstrycket är större än i andra delar av länet och åtta områden där kombinationen av naturvårds- och kulturmiljövärden utgör skäl för särskilda insatser. Valet av prioriterade områden bygger på det kunskapsunderlag som redovisas i form av sex landskapstyper (del 2) och berörda sektorsstrategier (del 3). Kartan visar även områden där landsbygdsutvecklingen bör stärkas.

Kartan ger en signal om att i de utvalda områdena krävs mer uppmärksamhet, tid och underlag för beredning och beslut. ”Att verka för”, inom de tre geografiska prioriteringsgrunderna, innebär att Länsstyrelsen tar ställning till några grundläggande frågor som rör landskapet både strategiskt men även som kunskapsunderlag vid regional översiktlig planering.

- A. Eskilstuna och Torshälla
- B. Strängnäs och Mariefred
- C. Trosa, Vagnhärad och Gnesta
- D. Nyköping och Oxelösund

Hållbar urban utveckling

Kartan på nästa sida visar städer och övriga tätorter i länet där nästan all ny bebyggelse tillkommer. I Södermanland finns 62 tätorter. Enligt definitionen är det ett område med minst tvåhundra invånare och där avståndet mellan husen är mindre än tvåhundra meter.

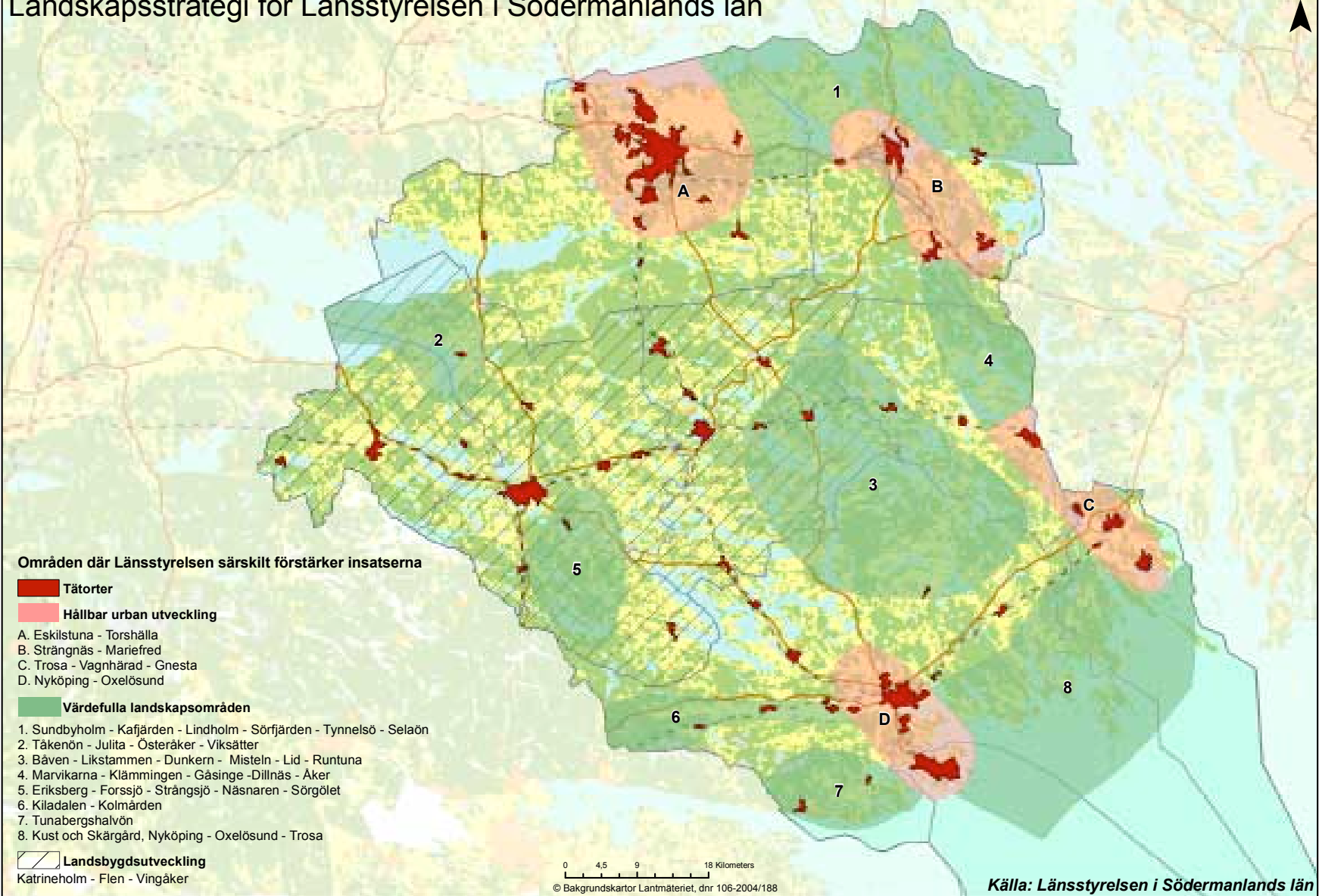
Kartan visar också fyra röda områden med stort omvandlingstryck av regional betydelse där det finns ett särskilt behov att samordna insatser. Här har befolkningstillväxten, med vissa undantag, varit starkast under de senaste decennierna och här har den mesta nybyggnationen tillkommit. Inom de röda områdena har hållbar urban utveckling företräde framför sektorsintressena. Hållbar urban utveckling innebär utveckling av en god och hälsosam livsmiljö som medverkar till en god regional och global miljö. Hållbarhet innebär ett helhetstänkande som utgår från människans möjlighet att leva hållbart. Det berör boende, konsumtion och transporter och där delarna kan sammanfattas i ekologisk, social och ekonomisk hållbarhet. Här ingår att natur- och kulturvärden ska tas tillvara och utvecklas. Att byggnader och anläggningar ska lokaliseras och utformas på ett hållbart sätt, så att en långsiktig god hushållning med mark- och vatten och andra resurser främjas.

1. Sundbyholm, Kafjärden, Lindholm, Sörfjärden, Tynnelsö och Selaön
2. Tåkenön, Julita, Österåker och Viksätter
3. Båven, Likstammen, Dunkern, Misteln, Lid och Runtuna
4. Marvikarna, Klämningen, Gåsinge-Dillnäs och Åker
5. Eriksberg, Forssjö, Strångsjö, Näsaren och Sörgölet
6. Kiladalen och Kolmården
7. Tunabergshalvön
8. Kust och skärgård, Nyköping, Oxelösund och Trosa

Värdefulla landskapsområden

Kartan visar också gröna områden med särskilt värdefulla landskap där samordnade insatser är betydelsefulla för en hållbar utveckling. Områdena har valts utifrån värden av riksintresse enligt 3 och 4 kapitlet miljöbalken, för naturvård, kulturmiljövård och friluftsliv samt utpekade natur- och kulturvärden i odlingslandskapet. De överlappar eller gränsar till varandra och bildar större helheter med hög koncentration av natur- och kulturmiljövärden vilka är speciellt utmärkande för länet och som därför kan sägas ge en bild av ”det sörmländska landskapet”. Inom dessa områden har hållbar förvaltning och utveckling företräde och exploateringsintressena förutsätts ta extra hänsyn till detta.

Landskapsstrategi för Länsstyrelsen i Södermanlands län

Landsbygdsutveckling

Länsstyrelsens konkreta resurser för utveckling av näringslivet i form av stöd till enskilda företag är i huvudsak begränsade till medel som kan användas utanför de större tätorterna. Landsbygdsprogrammet inklusive LEADER är här de viktigaste instrumenten. Den mellersta och västra delen av länet (Katrineholm-Flen-Vingåker) har i ett tioårsperspektiv uppvisat en i förhållande till länet i övrigt mindre positiv utveckling. Befolknings- och sysselsättningsutvecklingen i de västra delarna tyder på att länsdelen inte fullt ut kunnat dra nytta av sin potential i form av ett bra transportläge, ett internationellt näringsliv och närheten till den expansiva Stockholmsregionen. Den här mindre gynnsamma utvecklingen kan gå ut över landskapets värden inom denna del av länet, särskilt när det gäller de mindre orterna. Mot den bakgrunden finns det anledning att särskilt uppmärksamma de västra delarna av länet när det gäller insatser inom Landsbygdsprogrammet och andra instrument med bäring på landskapet.

Vägledande arbetssätt

Strategins fjärde prioriteringsgrund, arbetssättet, har stor betydelse för om de geografiska prioriteringsgrunderna ska få ett genomslag. För att uppnå en helhetssyn krävs ett tydligt och medvetet samarbete mellan olika verksamheter som arbetar med frågor som berör landskapet. Initiativ från departement och centrala verk sker oftast sektorsvis och det är först när frågorna hanteras på länsnivå som den samlade bilden av alla insatser blir synlig. Länsstyrelsens uppgift är att uppmärksamma målkonflikter och styra kunskapsmässiga och ekonomiska resurser till en helhetslösning för berörda sektorer.

När projektidéer formas är det viktigt att syftet och prioriteringarna i Landskapsstrategin finns med i ett tidigt skede och att alla berörda verksamheter deltar i arbetet så tidigt som möjligt.

Landskapsstrategin innebär att Länsstyrelsens arbete med frågor som berör de markerade områdena på strategins kartor ska prioriteras. Att prioritera kan handla om att hantera vissa ärenden med förtur. Det kan också innebära att mer tid läggs ned i såna ärenden, exempelvis genom att ett internt möte med personer från berörda verksamheter eller att en besiktning görs.

När Länsstyrelsen initierar frågor som berör landskapet bör urval och inriktning styras av Landskapsstrategin där så är lämpligt. Möjligheten till samfinansiering från olika anslag ska alltid undersökas.

Länsstyrelsens arbetsordning klargör samverkan internt. Arbetsordningen innehåller bestämmelser om Länsstyrelsens organisation, formerna för arbetet samt fördelningen av arbetsuppgifter, beslutanderätt och ansvar. I dess bilaga finns information om ärendenas fördelning samt deltagande och beslutsnivåer. Här framgår vilka enheter som bereder, deltar och fattar beslut i ärendet.

Under programperioden 2010 – 2014 uppkommer nya frågor, ärenden, projekt och åtgärder. I Handlingsplanen, en fristående del av Strategin, finns möjlighet att kontinuerligt följa upp och revidera en aktuell åtgärdslista. I del 2 av rapporten beskrivs värden och problembilder satt i relation till den övergripande strategin.

Landskapets utveckling

”Söndag 24 april

Nästa dag foro vildgässen norrut över Södermanland. Pojken satt och såg ner på landskapet och tänkte för sig själv, att det inte var likt något av dem, som han hade sett förut. Det fanns inga stora slätter som i Skåne och Östergötland och inga stora, sammanhängande skogstrakter som i Småland, utan det var en blandning av allt möjligt. ”Här har de tagit en stor sjö och en stor älv och en stor skog och ett stort berg, hackat dem i stycken, blandat dem om varandra och brett ut dem på jorden utan någon ordning,” tänkte pojken, för han såg ingenting annat än små dalar och små sjöar och små kullar och små skogsdungar. Ingenting fick lov att riktigt breda ut sig. Så snart som en slätt höll på att växa sig stor, kom en kulle och ställde sig i vägen, och om kullen ville länga ut sig till en å, tog slätten vid igen. Så snart en sjö blev så stor, att den tog sig något ut, smalnade den av till en å, och ån fick inte heller flyta lång sträcka, förrän den blev utvidgad till en sjö. Vildgässen flögo fram så pass nära kusten, att pojken kunde se ut över havet, och han såg, att inte heller havet fick breda ut sin vida yta, utan att den bröts sönder av en mängd öar, och öarna fingo inte heller bli särdeles stora, förrän havet tog vid igen. Det var ständigt ombyte. Barrskog bytte om med lövskog, åkrar och mossar och herrgårdar med bondstugor.”

Södermanlands län

Det Sörmländska landskapet kännetecknas av ett varierat och omväxlande landskap, ett mosaiklandskap. Selma Lagerlöf har i boken ”Nils Holgerssons underbara resa genom Sverige” beskrivit Södermanland som ”Den sköna lustgården”.

Detta kapitel handlar om värden i det sörmländska landskapet. Det är värden som både behöver värnas och utvecklas. Värden har avgränsats till beskrivningen av fysiska miljöer som människan kan uppfatta. Fokus ligger på miljöer, både mark och vatten, och därmed på frågor inom vilken Länsstyrelsen har sin huvudsakliga verksamhet. Beskrivningen tar upp värden som är knutna både till stadens och landsbygdens landskap. För att på bästa sätt ta tillvara det sörmländska landskapets förutsättningar och unika värden är det nödvändigt att veta vad dessa värden består i.

Landhöjningen har påverkat och påverkar kustlandet Södermanland. När landet höjdes stängdes viktiga vattenvägar och landskapet förändrades vilket påverkade människors möjligheter att förflytta sig.

Det finns spår efter människors verksamhet i området under 10 000 år. De äldsta spåren berättar om fångst i forntida skärgårdar. De återfinns idag i höglänta skogsmarker i Kolmården och Mälarmården. Från att ha utnyttjat tillgängliga resurser för jakt och fiske har människor alltmer förvandlat landskapet för sina syften. Avgörande faser har varit uppodlingen av marken och bergsbruket. Landhöjningen har i kombination med de topografiska förutsättningarna format vattensystem som har underlättat kommunikation i landskapet och möten mellan människor. Längs olika tiders vattenvägar finns människors boplatser och gravplatser.

I ett bebyggelsehistoriskt perspektiv bosatte sig människor först i de mest fördelaktiga delarna av landskapet med bra jordar och närhet till vatten. För omkring 3000 år sedan fanns havsytan omkring 20 meter högre upp än dagens strandlinje och Mälaren var en stor vik av Östersjön med flera inseglingsmöjligheter. Mälaren och dess tillflöden utgjorde grunden för kommunikationerna i de kringliggande landskapen. Landhöjningen innebar en kraftig ökning av ny odlingsmark i området under yngre järnålder och tidig medeltid och befolkningen ökade.

På grund av landhöjningen blev passagerna mellan Mälaren och Östersjön allt färre och vid mitten av 1200-talet avsnördes Mälaren från havet och Stockholm övertog ansvaret för handeln från handelsplatserna vid åmynningarna runt Mälaren. Under medeltiden dominerade Stockholm handeln i Mälaren

och längs Östersjökusten. Centralmakten utvecklades och under 1500- och 1600-talen förstärktes dess säte i Stockholm.

I Södermanland ökade antalet storgårdar under 1300-talet och de feudala bindningarna mellan kungamakten och adeln växte sig starka. Kring mitten av 1500-talet dominerades Södermanland helt av frälse-jord, jord som var befriad från grundskatt. Denna kunde under medeltiden antingen tillhöra kyrkan, kloster eller adeln. Södermanland präglas fortfarande av de många herrgårdarna som byggdes under 1600- och 1700-talen.

Befolkningen i Mälarenregionen ökade ovanligt kraftigt under 1800-talet. Kring sekelskiftet, vid 1900-talets början, började landsbygden att avfolkas. I första hand flyttade människor till Stockholm.

Stadsstrukturen i Södermanland präglas av att det inte finns någon stor stad belägen centralt i länet. Länets två största städer ligger i varsin del av länet och har sinsemellan relativt svaga samband. Typiskt för Södermanland är att det finns många små tätorter och en relativt stor spridd bebyggelse på landsbygden.

Dagens satsningar på infrastruktur och kraven på alltmer specialiserad arbetskraft innebär att människor dagligen kan röra sig över större avstånd än tidigare. Många som är yrkesverksamma i Stockholm väljer att bosätta sig i de angränsande länens kvalitativa miljöer, vilket innebär ett kraftigt förändringstryck på befintliga natur- och kulturmiljöer.

Södermanlands läge i den kraftigt expanderande Mälarenregionen har inneburit att befolkningen ökat det senaste decenniet. Länet är attraktivt för inflyttare och antalet pendlare ökar ständigt. I länet bor cirka 270 000 invånare. Behovet av bostäder ökar men trots detta byggdes det endast 400 lägenheter under 2009 i länet. Bristen på bostäder tillgodoses till viss del av att fritidshus permanentas. Befolkningsutvecklingen i länet varierar mellan kommunerna. Främst är det kommunerna som gränsar mot Stockholm samt Eskilstuna och Nyköping som ökar sin befolkning. Befolkningsökningen sker främst i städerna och på landsbygden i natursköna lägen. De mindre tätorterna har haft en svag befolkningsutveckling. Många hushåll har fått allt längre till kommunikationsknutpunkter vilket leder till pendling med bil istället för med kollektivtrafik. Den ökade rörligheten förändrar landskapet och behovet av långsiktighet i planeringen förstärks.

Följande landskapstyper beskrivs:

- Städernas och orternas landskap
- Herrgårdslandskapet
- Jordbrukslandskapet
- Skogslandskapet
- Det sjörika landskapet, vattenlandskapet
- Kustbygdens landskap.

Landskapstyper

I detta avsnitt beskrivs olika landskapstyper och dess värden. Varje avsnitt illustreras med en karta.

Städernas och orternas landskap

Här beskrivs värden och utvecklingstillgångar som finns i de sörmländska städerna och orternas landskap samt hur dessa kan värnas och vad som riskerar att försämra dessa värden.

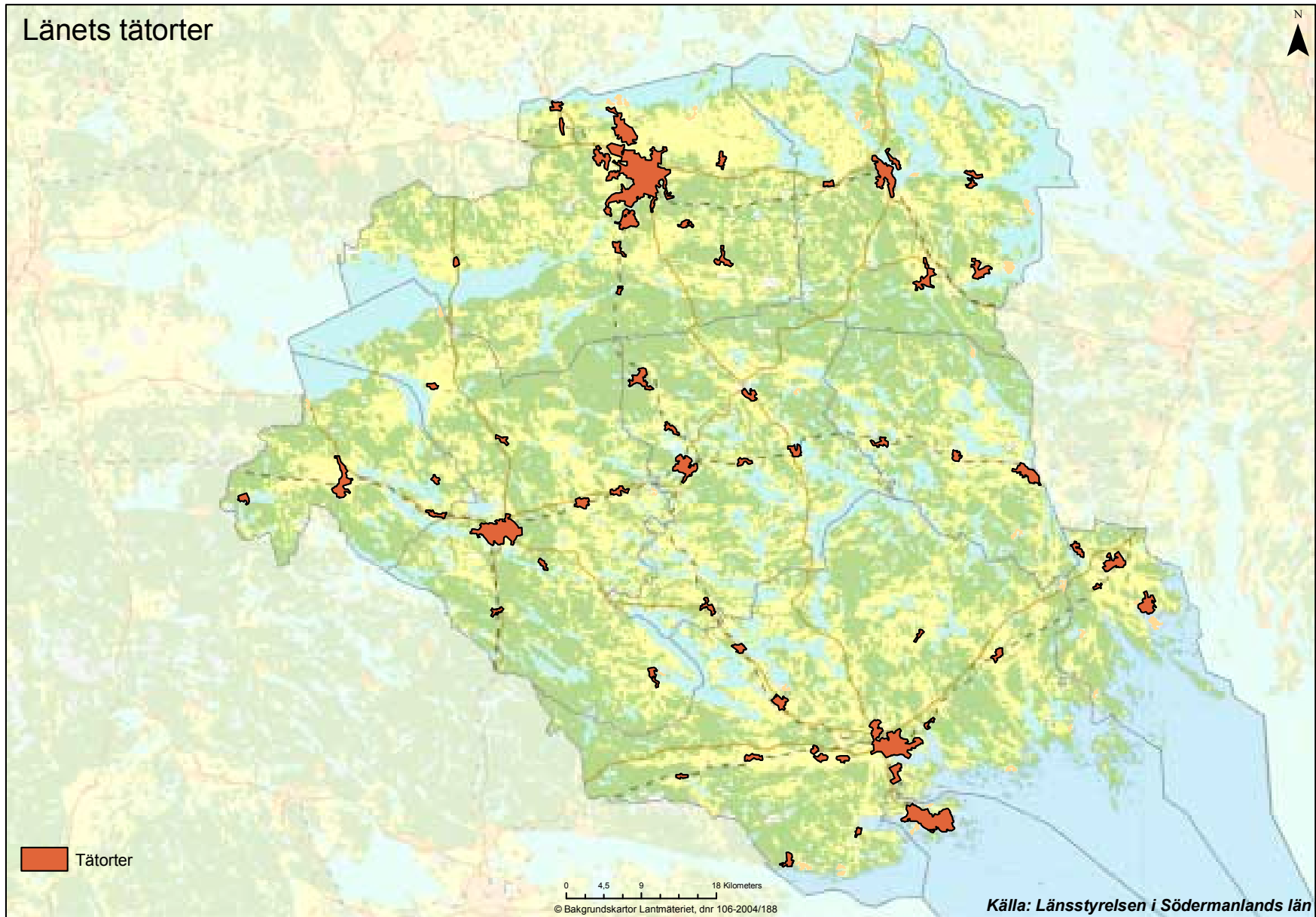
Stadslandskapets värden och utvecklingstillgångar

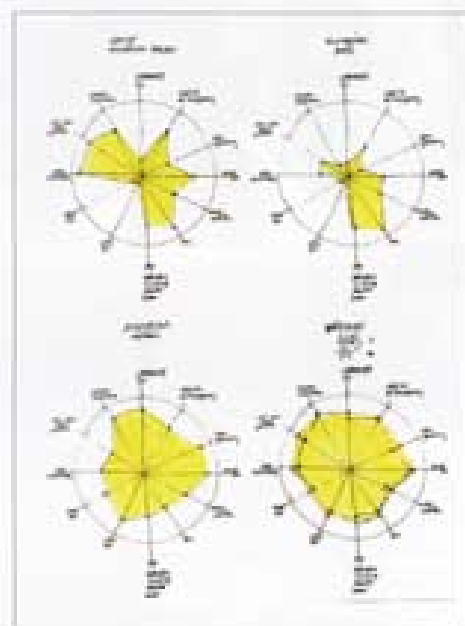
Södermanlands stads- och orsstruktur grundar sig på historiska, fysiska och ekonomiska strukturer. Länet har genom sina naturliga förutsättningar alltid spelat en central roll i Sveriges historia. Många städer och orter i Södermanland har en lång historia. Städerna Torshälla, Nyköping, Strängnäs, Mariefred och Trosa är anlagda på medeltiden, 1000-1500-talen. Här fanns anknytning till vattenvägar som var viktiga för handel, kyrkan och kungamakten. Invånarantalet i dessa städer var med dagens mått relativt lågt men högt i jämförelse med dåtida övriga städer i landet.

Eskilstuna och Mariefred fick stadsrättigheter på 1600-talet i samband med början av hantverks- och industriutvecklingen. Hundra år senare utnämndes Eskilstuna till fristad för att få igång industriell produktion. Städernas rutnätsplaner och den långa bebyggelsekontinuiteten ger dessa städer särskilda kulturmiljövärden. Sörmlands tillgång till råvaror i kombination med tillgång till kraftförsörjning gav länet en möjlighet att utveckla ett starkt industriellt kunnande som spreds till flera orter och städer i länet, inte minst Nyköping med dess textila produktion.

För transporter av personer och gods i länet byggdes vägar och med jämna mellanrum gästgiverier kring vilka centrala funktioner med service uppstod. Dessa gamla strukturer förändrades med järnvägens tillkomst på 1800-talet. Då växte nya städer och orter upp till följd av den dynamiska industriella utvecklingen. Katrineholm, Oxelösund och Flen fick stadsrättigheter på 1900-talet. Det industriella kunnandet utvecklades och städerna växte relativt snabbt i länet. Med bilismens genombrott på 1960- och 1970-talen byggdes villaområden i städernas utkanter.

Länets tätorter

Exempel på värderos hämtat från boken "Det är möjligt!" sidan 10.

I Södermanland finns flera äldre städer som omvandlats till moderna stadsmiljöer men med bevarad historisk karaktär och det är Trosa, Nyköping, Eskilstuna, Torshälla, Strängnäs och Mariefred. Den äldre bruks-epoken och dess moderna efterföljare präglar fortfarande Åker och i viss mån Hälleforsnäs.

Oxelösunds snabba expansion efter beslutet om att lokalisera järnverket dit på 1950-talet i kombination med hamnens positiva utveckling har skapat en särskild stadsmiljö av modernt snitt. Ytterligare exempel på unika moderna miljöer är Studsvik med sin koncentration av kvalificerad verksamhet inom det kärntekniska området samt Stockholm Skavsta Flygplats som starkt bidragit till att markera den internationella dimensionen i regionens näringsliv.

När nedgångarna i industrin började på 1970-talet, stagnerade bebyggelse- och befolkningsutvecklingen i Södermanland och det präglade länet ända fram till mitten av 1990-talet. Men i slutet av 1990-talet och in på 2000-talet har utvecklingen åter vänt uppåt. Länets snabba befolkningstillväxt under 2000-talet beror dels på inflyttning från Stockholms län till de östra delarna av länet och dels på att nyanlända flyktingar flyttat till de västra delarna av länet där det funnits tillgängliga bostäder.

Den sörmländska ortstrukturen avviker från förhållandena i Mellansverige där länets största befolkningskoncentrationer finns centralt med kommunikationsstråk som förbinder övriga orter med detta centrum. I Södermanland finns många små och medelstora orter samt en spridd bebyggelse på landsbygden. Från de flesta platser på landsbygden tar det inte mer än 20-30 minuter med bil till någon större tätort med samhälls- och privat service. Flera av dagens viktiga kommunikationsstråk har utvecklats och förstärkt nätverket mellan länets tätorter, dock inte mellan länets två största städer, Eskilstuna och Nyköping som sinsemellan har relativt svaga samband.

Hållbara bebyggelsestrukturer

Planering bör präglas av helhetstänkande. Städer och orter är hållbara när alla aspekterna av hållbar utveckling, det vill säga ekologisk, social, ekonomisk och teknisk bärkraft, är väl tillgodosedda. En metod för att bedöma om en planerad bebyggelse kan bidra till en hållbar utveckling är att markera dess olika kvaliteter i så kallade värderosor (se illustrationen). När värderosen är brett och jämnt utslagen, täcker en stor yta åt flera håll, är alla aspekter väl tillgodosedda och förutsättningarna för att få till stånd en hållbar bebyggelsestruktur stora. Exemplet Värderosen är hämtad från Länsstyrelsens inspirationsbok "Det är möjligt!" (2004).

- Den sociala aspekten handlar om integration, mångfald av åldrar och ursprung, trygghet, kontroll på våld och skadegörelser, folkhälsa, omsorg, utbildning, platser för möten och socialt engagemang.
- Den ekologiska aspekten innefattar grönstråk, parker och friluftsområden, lokala kretslopp, energihushållning, biologisk mångfald, vatten- och avloppshantering, energieffektiva transporter och vikten av hushållning med mark.
- Den tekniska aspekten beskriver tillgänglighet till kollektivtrafik, transportsamband mellan orter, tekniska försörjningssystem, hälsa, trafiksäkerhet, buller, gifter och föroreningar.
- Den ekonomiska aspekten handlar om välfungerande arbets- och bostadsmarknader, exploateringskostnader, hyresnivåer, goda lägen för näringslivet och kommersiell service.

Om dessa olika aspekterna på levande stadsmiljöer uppfylls innebär de sammantaget stora upplevelsemässiga humantiska värden får de människor som ser täta stadsmiljöer som en tillgång och fårutsättningen får ett gott liv. Internationella och nationella trender pekar entydigt på att allt fler människor och därmed verksamheter söker sig till denna typ av miljöer.

Nuvarande problembild

Utvecklingen i riktning mot en koncentration av befolkningen de till större städerna och regionerna har sedan lång tid medfört en positiv utveckling får de delar av länet som berörs av arbetsmarknadsområdet Stockholm. Övriga delar av länet, särskilt de västra delarna, har inte haft samma positiva utveckling.

En annan utvecklingstendens är märkbar när det gäller relationen mellan olika ortstyper i länet. Av länets 62 tätorter (över 200 invånare) har fem en befolkning på över 10 000 invånare, Eskilstuna, Nyköping, Katrineholm, Strängnäs och Oxelösund. Tre tätorter, Troshälla, Flen och Gnesta har en befolkning på mellan 5 000 och 10 000 invånare. Utvecklingen för dessa, som kan benämnas stadsmiljöorter, har med något undantag varit positiv. Potentialen att i framtiden leva upp till kraven på en attraktiv stadsmiljö måste bedömas som goda.

För länets övriga tätorter och särskilt får de 38 som har färre än 1 000 invånare är utvecklingstrenden tydlig med en i huvudsak negativ utveckling när det gäller kommersiell och offentlig service. Trenderna minskad service och minskat befolkningsunderlag förstärker varandra och riskerar särskilt på längre sikt att minska förutsättningarna för ett hållbart boende i dessa orter vilket i sin tur kommer att påverka landskapet negativt.

Utvecklingen i de mindre tätorterna är en nyckelfråga inför framtiden och möjligheterna att utveckla dessa har också en framträdande plats i kommunernas översiktsplaner. De mindre orternas behov att förstärka underlaget för offentlig och kommersiell service är en viktig aspekt när det gäller att peka ut lämpliga områden för LIS-områden, landsbygdsutveckling i strandnära lägen, med möjligheter till lättnader när det gäller strandskyddet.

Särskilt de mindre tätorternas förutsättningar inför framtiden sammanhänger med vad som sker inom den närbelägna landsbygden där det på många håll pågår en omvandling av fritidshus till permanentbebyggelse. Detta är för länets del en del av förklaringen till att befolkningen ökar trots att bostadsproduktionen under en följd av år varit mycket låg. Omvandlingen kan på sina håll innebära planeringsproblem för den enskilda kommunen men kan sammantaget bedömas som positiv för befolkningsutvecklingen och har på många håll varit positiv när det gäller att uppgradera befintliga VA-lösningar. En komplikation i det enskilda fallet har visats sig vara att Plan- och bygglagen inte är synkroniserad med Lagen om Vattentjänster något som kräver täta dialoger mellan kommunen och Länsstyrelsen.

Herrgårdslandskapet

Herrgårdslandskapet är något som brukar beskrivas som typiskt eller karakteristiskt för det sörmländska landskapet.

Herrgårdslandskapet beskrivs i Länsstyrelsens Kulturmiljövårdsprogram som ”ett landskapsparti kring en eller flera stora, under perioden medeltid- 1800-talet framvuxna egendomar. Herrgårdslandskap utmärks estetiskt av de stora gårdarnas monumentala centra med tillhörande allésystem och vanligtvis storskaligt inrättade produktionsmarker, omgivande ädellövskog, där särskilt eken tillmäts symbolvärde. Vidare utmärks de av storgårdarnas storskaliga produktionssystem med, ibland stilpräglade, arrendegårdar och torp – ofta med markerade samband till sockenkyrka eller sällsyntare, med egen kyrka. Ofta med synliga nedslag av olika perioders ekonomiska läror i form av system av vägar, broar, kanaler, järnvägar, manufakturerna, hamnanläggningar, magasinsbyggnader. Ibland även med synliga nedslag av social filantropi och idealism till exempel påkostade skolbyggnader, ”museer”, ”kulturminnesvård” och så vidare . Vanligt förekommande är även spår efter tidigare byar som avhysts vid godsbildningen”.

Det sörmländska herrgårdslandskapet är mångfacetterat och godsbildningarna har olika ekonomisk bakgrund. Det ”klassiska” herrgårdslandskapet speglar en månghundraårig tradition av ägande. Herrgårdar

etablerades från och med sen medeltid i bygder med bebyggelsekontinuitet från järnåldern, i lägen vid stora sjöar och vattendrag. Stora stenhus uppfördes av riksrådsadeln på 1600-talet, de var beroende av att lätt kunna ta sig till och från Stockholm. Det är dock 1700-talets herrgårdar som dominerar. De byggdes inte av den gamla högadeln, utan tillhörde ofta det nyadlade ledande samhällsskiktet. En herrgårdsetablering som också skedde under 1600- och 1700-talen var i skogsbygderna då ansenliga miljöer byggdes upp i anslutning till gruvor och bruk.

Landskapet innehåller spår av agrara revolutionen och påverkas ständigt av allt rationellare odlingsmetoder. Många av herrgårdarna ligger vid uppgrundade vikar eller utdikade sjösystem och utvann under loppet av 1800- och 1900-talen omfattande arealer av ny åkermark. Den största delen av godsens jordbruksareal låg dock under arrendatorer vid större eller mindre gårdar. I villkoren ingick, förutom penningarrende och arbetskraft i herrgårdens jord- skogs- eller bergsbruk, en mängd förpliktelser såsom underhåll av marker, byggnader och vägar. Många av arrendeställena har ännu idag, trots 50 år av omfattande rationalisering, välbevarade byggnader vilka i stor omfattning står utan användning eller är omgjorda för nya funktioner. Torpen har ofta fått en ny användning som fritidshus.

Värdet i landskapet består i helhetsmiljöer såväl som en mångfald av enskilda objekt i helheten. Som exempel på detta finns byggnaderna, var och en med sin egen funktion i godsets drift, landskapet närmast herrgårdsbyggnaderna med alléer, parkanläggningar och parkernas förlängning med hävdade ekhagar som en successiv övergång till skogen och åkrarna. Värt att nämna är även detaljer som vindflöjeln över trädtopparna, grindstugan vid stora vägen, vapensköldarna i sockenkyrkan eller syrenbuskarna vid torpgrunden. I helheten och i enskilda objekt avspeglas även ett ”mentalt landskap” som handlar om ekonomiska och sociala system, maktförhållanden och teknisk utveckling.

Brukherrgårdarna består av såväl jordbrukets som bruksdriftens byggnader, ofta i en väl samlad miljö intill vattendrag som utgjorde kraftkälla för driften. Ett fåtal bruksmiljöer är ännu idag tillverkningsindustrier, några har övergått till annan funktion men de flesta är nedlagda.

Nuvarande problembild påverkar Herrgårdslandskapets värden

Det pågår en ständig omvandling av landskapet med nya lager av kulturlämningar. Under 1800-1900-talen har strukturrationaliseringen påverkat driften av herrgårdarna så att landskapet och miljön runt herrgårdarna förändrats. Öppna landskap som utgörs av åkrar och ängar minskar. Herrgårdarnas stora ekonomibyggnader

der behövs ofta inte länge på grund av ändrad produktion, risken är att byggnaderna förfaller. Trädalléer som blir gamla ersätts inte alltid och det finns risk att eken, som är ett karaktärsträd för herrgårdarna, inte förnygras. Även tillgängligheten förändras i och med att fler vägar som tidigare varit öppna stängs av.

Jordbrukslandskapet

Södermanland är ett varierat odlingslandskap, rikt på småbiotoper vilket är viktigt för biologisk mångfald. Variation och många stenbundna backarna har gjort länets jordbruk väl lämpat för kreatursdrift. Södermanland är också rikt på äldre och artrika naturbetesmarker. Ett typiskt sörmländskt särdrag är också de många ”småslätter” som ligger insprängda här och var i hela landskapet. Några exempel på dessa är Kafjärden nordost om Eskilstuna, bygden runt Julita, Vingåkersslätten, slätterna vid Stora Malms kyrka samt området nordväst om Nyköping och Kilaåns dalgång.

Jordbrukslandskapet i Södermanland karaktäriseras av stora herrgårdar med tillhörande arrendegårdar och torp. De ofta välbevarade gårds- och torpmiljöerna har höga kulturhistoriska värden inte minst genom synliga historiska samband i landskapet. Det finns också rikligt med spår av våra förfäder i och intill åkrar, i betesmarker och i skogen.

De karaktäristiska dragen i länets odlingslandskap kan delas in i fem regioner, enligt Program för bevarande av natur- och kulturmiljövärden i odlingslandskapet (NBO):

Mälarmården

Högt belägen skogsbygd som koloniserades först under medeltid. Bosättningar under stenålder finns dock inom regionen. Bergshantering. Få herrgårdar och äldre kyrkor. Odlingslandskapet är i huvudsak småskaligt.

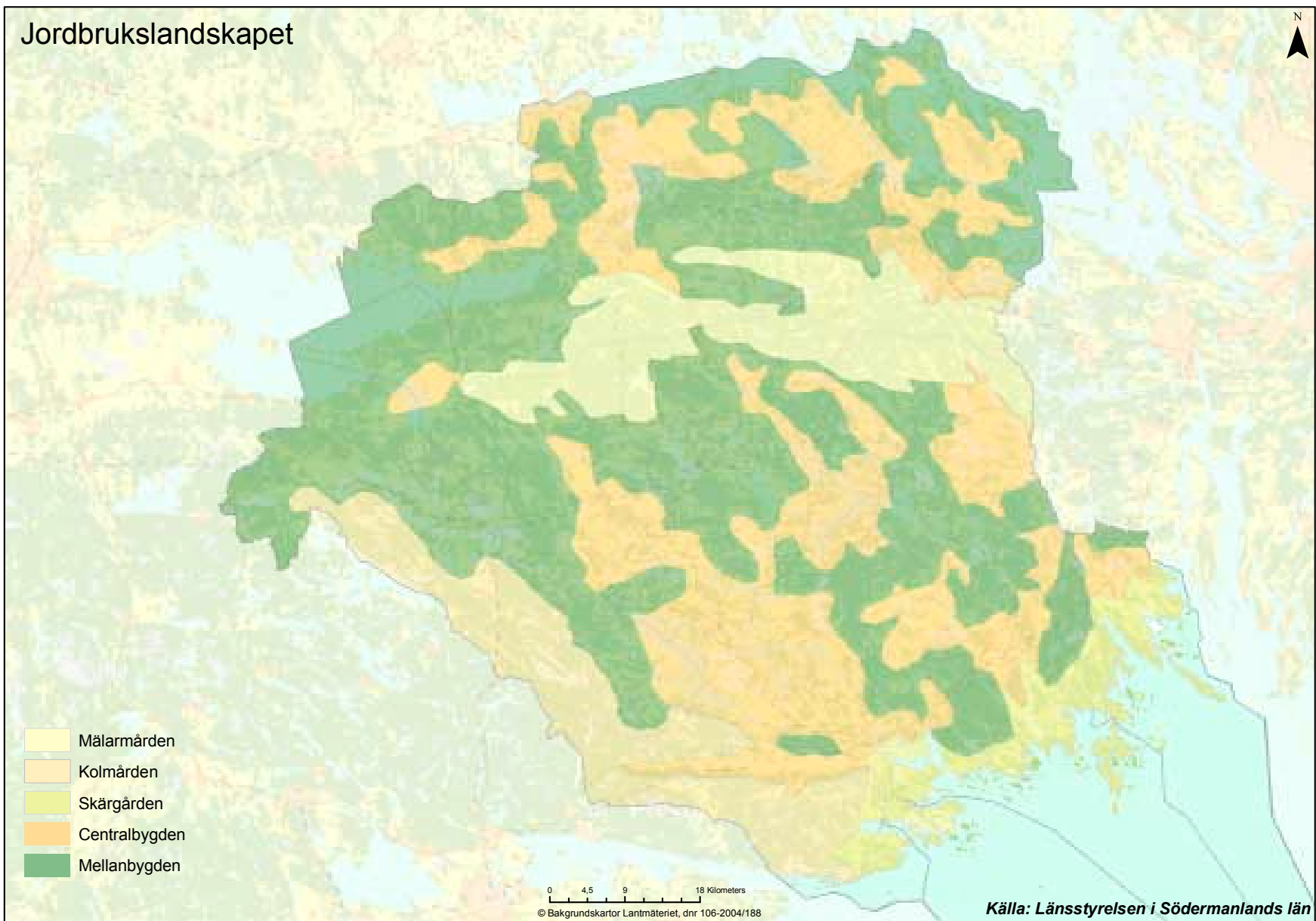
Kolmården

Se Mälarmården.

Skärgården

Lågt belägen (i huvudsak) medeltida kolonisationsbygd med stadsbildningar. Odlingslandskapet karaktäriseras av stor andel traditionella fodermarker. Delvis äldre brukningsformer.

Jordbrukslandskapet

Centralbygden

Lång bebyggelsekontinuitet. Rikligt med kyrkor och herrgårdar. Odlingslandskapet karaktäriseras av den höga frekvensen åkermark, med inslag av traditionella fodermarker.

Mellanbygden

Medeltida kolonisationsbygd med visst inslag av äldre kyrkor och herrgårdar. Varierat skogs- och odlingslandskap med bitvis stort inslag av traditionella fodermarker.

Kartan som redovisar odlingslandskapet utgår från ovanstående regionindelning och definitioner. De orange/röda partierna (centralbygden) visar odlingsmark med hög avkastning. Dessa områden har varit bebyggda under en lång tid. Ett exempel på jordar med hög avkastning, och därmed värdefulla för matproduktionen är Kafjärden, nordost om Eskilstuna. Ett exempel på bra odlingsmark, med inslag av mark av ”mellanbygdskaraktär”, är den sörmländska centralplatån nordväst om Nyköping. Mälardalen/Mälardöarna är ett tredje exempel på jordar med hög avkastning, omväxlande med marker som hyser mycket höga natur- och kulturmiljövärden.

De gröna partierna (mellanbygden) visar småskaliga odlingsmarker, med stora inslag av betesmarker/traditionella fodermarker. Många av dessa områden hyser höga natur- och kulturmiljövärden. Ett exempel är trakterna kring Flen/Båven. Här finns också mycket höga natur- och kulturmiljövärden.

På öarna i skärgården finns välbevarade gårdsmiljöer med rester av ett småskaligt och ålderdomligt odlingslandskap. Många av öarna är naturreservat och åkrar och betesområden hålls öppna med betade djur. Dessa miljöer hyser mycket höga natur- och kulturmiljövärden.

Marktyper i landskapet

Åkermarken har ett värde utifrån dagens livsmedelsproduktion men även med utgångspunkt från biologiska, kulturella och historiska värden. Idag används åkermarken även för biobränsleproduktion, ett användningsområde som med stor sannolikhet kommer att växa inom de närmaste åren. En förändrad markanvändning kan leda till att förutsättningarna för biologisk mångfald ändras, att fornlämningar går förlorade och att landskapsbilden förändras.

Betesmarken bevuxen med gräs, örter eller ris kan användas som foder. Ogödslade äldre betes- och ängsmarker hyser mycket höga natur- och kulturmiljövärden. Idag finns i länet 17 830 ha betesmarker med miljöersättning, varav 9 000 ha med den högre ersättningen för höga natur- och kulturvärden.

Många av odlingslandskapets djur- och växtarter är beroende av att ängar och betesmarker fortsätter hävdas. I betesmarkerna förekommer ofta spår av äldre tiders markanvändning och bebyggelse. Exempel på detta är fornlämningar, husgrunder, jordkällare, äldre byggnader, stenmurar, äldre åkrar och åkerholmar.

Slätteräng är mark som inte plöjs och där gräs och örter slås av och används som vinterfoder. Under de årtusenden som ängsbruk förekommit i Sverige har en mångfald av arter anpassats till ängarnas speciella miljö. Många orkidéer, örter och gräs är anpassade till att växa på ängar. Ett stort antal insektsarter och andra småkryp är i sin tur gynnade av de blomsterrika markerna bland annat för dess pollen och nektar. Idag återstår endast en mycket liten del, 330 ha, av de marker som förr hävdades som slätterängar. Arealen slätteräng i Södermanland på 1600-1700-talet uppskattas ha varit cirka 80 000 ha. Många av de arter som har anpassats till och är beroende av dessa växtmiljöer har därför minskat och riskerar att försvinna. De få återstående ängsmarkerna är därför mycket viktiga att förvalta och utveckla.

Nuvarande problembild påverkar jordbrukslandskapets värden

Jordbrukslandskapets värden och karaktärer riskerar att utarmas till följd av dålig lönsamhet, nedlagd produktion, exploatering i de stadsnära jordbrukslandskapen och förändrad markanvändning.

Antalet små jordbruksföretag ökar i länet varav många med inriktning på får och hästar. Generellt har det annars skett en storleksrationalisering bland jordbruksföretagen, genom sammanslagningar men också genom att lediga arrenden delats upp på befintliga företag. Medelareal på det sörmländska jordbruksföretaget är högst i Sverige med 65,3 ha. Medelarealen för riket är 40,4 ha. Även djurbesättningarna är stora jämfört med genomsnittet för Sverige samtidigt som det finns många olika djurslag i Södermanland. Fördelningen av djur är ojämn över länet. Koncentrationen djurgårdar är hög i Flens och Katrineholms kommuner, men lägre i Strängnäs och Eskilstuna. Hittills har investeringarna i byggnader för de traditionella djurslagen (nöt, får och häst) varit få, men de ökar nu. Utan betande djur och miljöersättning kommer andelen mark som inte sköts att öka.

Dagens intensiva jordbruksproduktion med allt större rationella enheter är ett hot mot odlingslandskapet, då avsides marker, som ligger långt bort från själva brukningsenheten, riskerar att tas ur bruk och växa igen. Odlingslandskapets förutsättningar att hysa biologisk mångfald hotas då produktionen så radikalt förändras.

Sammanslagningar av gårdar gör en del gårdsmiljöer överflödiga. Dagens jordbruk har också ändrade krav på byggnaderna. Byggnader och kulturmiljöer kräver fortsatt underhåll och aktivt brukande för att behålla sina värden. I dagsläget krävs akuta åtgärder för att stora delar av byggnadsbeståndet inte ska förfalla.

Markanvändningen har i stor utsträckning förändrat landskapets vattenhushållande funktioner. Stora mängder vatten har i dag avsevärt kortare uppehållstid i jordbruksmarker vilket resulterar i miljöproblem.

Exploateringen av jordbruksmark har ökat de senaste tio åren, främst till förmån för tätortsbebyggelse, industrier och infrastruktur. Många fritidshus permanentas, men permanentboenden blir också fritidshus. Södermanlands invånarantal ökar och länet har under de senaste åren varit ett av de län i Sverige som haft högst antal inflyttare och det ställer krav på fler bostäder. Det huvudsakliga nytillskottet av bebyggelse sker i tätorterna men exploateringsstrycket är också stort i vissa delar av den sörmländska landsbygden. Detta kan leda till konflikter kring markanvändningen. Särskilt tydligt är detta i tätorternas omedelbara närhet där behovet av mark för exploatering konkurrerar med andra intressen som kulturmiljö, rekreation, lantbruk, och naturvård. Den mark som inte är intressant ur exploateringsintresse blir ofta inte skött.

Skogslandskapet

Det sörmländska skogslandskapet är av högst varierande karaktär, från den magraste och torraste hållmarks-tallskogen till det mest yppiga ädellövskogsbeståndet. Landskapet består av alltifrån skärgårdsskog och ädellövskogar till barrskogar.

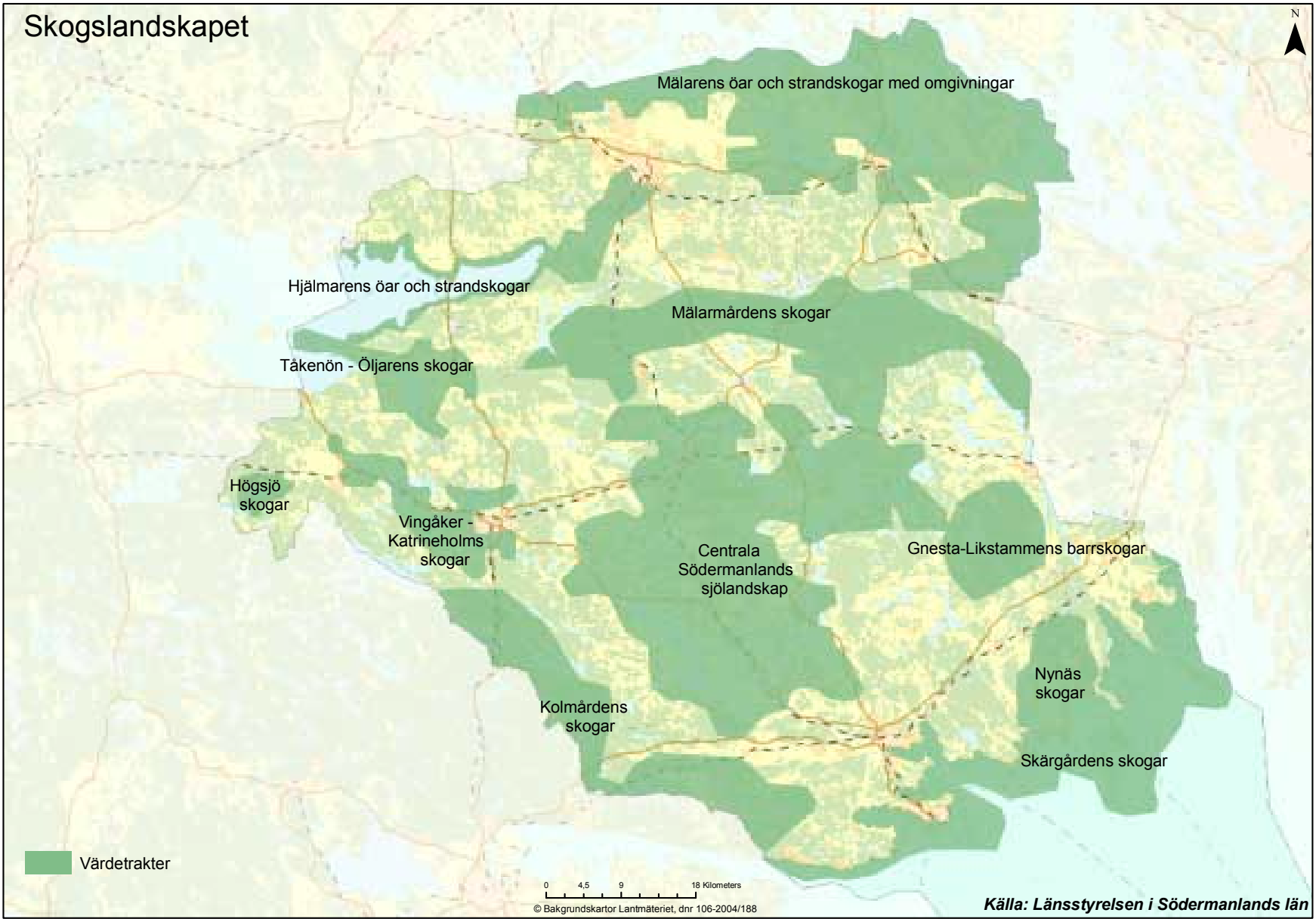
Skogen i Södermanland utgör en väsentlig inkomstkälla för en stor mängd människor då den har ett högt virkesförråd och en tillväxt som ligger över genomsnittet i Sverige. Förutom att producera råvara till sågverk och massabruk har skogen också en stor potential för att producera bioenergiråvara. Men detta avsnitt behandlar översiktligt enbart natur- och kulturvärden knuta till länets skogar. Skogen som produktionsresurs för virke och massaved omfattas inte av beskrivningen eftersom Landskapsstrategin främst är ett internt styrdokument för Länsstyrelsen och skogspolitiken är Skogsstyrelsens ansvarsområde.

Ur ”Strategi för formellt skydd av skog i Södermanland” har följande områden, värdeetrakter, pekats ut som karaktäristiska för olika skogstyper.

Mälarens öar och strandskogar med omgivningar

Stort inslag av ädellövskog, bland annat värdefulla ekhagar och ädellövnaturskogar med ek och lind,

Skogslandskapet

hagmarker med jätteträd, runt godsens inslag av vårdträd och jätteträd, höga natur- och kulturvärden.

Tåkenön – Öljurens skogar

Ädellövsskog och hassellundar, Tåkenöns sammanhängande ädellövskog med ask som dominerande trädslag, Öljurens kulturlandskap med ädellövsskogar, hagmarker, ek- och hassellundar och ädel-lövalléer, höga natur- och kulturvärden.

Högsjö skogar

Ädellöv och triviallövsskogar med betydande inslag av döda träd, grova hålaspar och hassel, höga natur- och kulturvärden.

Vingåker-Katrineholms skogar

Ädellövskog, triviallövskog och sumpskog, i strandnära områden med björk, klibbal och alm, hagmarks-områden med ek, lind och grovstammiga hasselbuskage, klibbalskogar, höga natur- och kulturvärden.

Centrala Södermanlands sjölanskap

Ädellövskog, lövblandad barrskog, förekomst av mosaiker av slutna ädellövskogar och solöppna gräsmarker, höga natur- och kulturvärden.

Hjälmarens öar och strandlövsskogar

Hjälmarens öar och strandlövsskogar, sjösänkningsskogar, vidsträckta al- och björksumpskogar, höga natur- och kulturvärden.

Mälarmårdens barrskogar

Långsträckt bergsrygg med barrskog dominerad av tall, naturskogsartade delar och stora hållmarker, barrsumpskog, området viktigt för länets population av lodjur och tjäder, höga natur- och kulturvärden.

Gnesta – Likstammens barrskogar

Tall-, gran-, barrbland-, och lövblandad barrskog, höga natur- och kulturvärden.

Nynäs skogar – tall-, gran-, och barrblandskog

lövblandad barrskog, ädellövskog och kalkbarrskog, bördiga barrskogar såväl som torra hållmarksskogar, höga natur- och kulturvärden.

Kolmårdens skogar

Barr- och lövsumpskog, tallskog, triviallövskog och kalkbarrskog, stora arealer sammanhängande

barrdominerad skog, dramatisk topografi med stora nivåskillnader, även flacka partier, stort inslag av våtmarker, myrar, höga natur- och kulturvärden.

Skärgårdens skogar

Innehåller i princip alla olika skogstyper men speciellt utmärkande är tallskog på hållmark, lövblandad barrskog och ädellövskog, höga natur- och kulturvärden.

I Södermanland finns ett större antal naturskyddsområden, naturreservat, Natura 2000-områden, naturvårdsavtal och biotopskydd, med olika typer av skogskaraktärer. I reservaten bevaras bland annat rester av gammelskog med särpräglade strukturer av levande och död ved. Dessa områden hyser ofta stor biologisk mångfald och är mycket viktiga som biotoper för ett stort antal sällsynta och känsliga arter av djur och växter. Detsamma gäller de små spridda områdena med ädellövskog, framförallt ek, i länets centrala och mälarnära delar, vilka har mycket höga naturvärden även ur internationellt perspektiv.

Gamla grova ekar och andra grova ädellövträd har stor betydelse för en lång rad arter av lavar, insekter och andra småkryp. De mest intressanta (eller minst vanliga) av dem är knutna till gamla och grova ekar som växer i öppna miljöer. Den solbelysta barken erbjuder värdefulla ”mikromiljöer”. I den varma miljön inne i de sol-exponerade stammarna skapas föryngringsmiljöer för många arter av småkryp som är ovanliga idag. Arterna är ovanliga i dag framför allt på grund av att dagens landskap är fattigt på grova lövträd som växer öppet.

Skogen och kulturlandskapet

Skogens kulturvärden i Södermanland består av lämningar från sten-, brons- och järnåldern och till stor del av lämningar efter äldre former av skogsbruk såsom kolning och tjärbränning. Här finns även rikligt med lämningar från torp och stugor från sent 1800-tal och tidigt 1900-tal. Kvar finns ofta husgrunder med rester av källaregrunder och fruktträd, spår av åkrar och äldre vägar. En annan kulturlämning är de hamlade träden, som vittnar om den äldre bondehushållningen. De har dessutom ofta stora naturvärden eftersom hamlingen inneburit att deras tillväxt hållits tillbaka vilket ofta gjort att de blivit äldre än de skulle ha blivit om de fått växa fritt. På de grova stammarna kan finnas sällsynta mossor och lavar, och i dem finns livsrum för många ovanliga insekter och andra småkryp.

Länets mångfald av skogar och naturreservat är värdefulla ur rekreationssynpunkt tack vare sina höga natur- och kulturvärden. Som exempel kan nämnas jakt och fiske, olika former av upplevelser, bär- och

svampplockning, vandring, stuguthyrning etc. Länet är rikt på vilt av olika slag, särskilt på klövvilt. På flera gårdar utgör jakt en näringsgren genom försäljning av jakttillfällen.

Nuvarande problembild påverkar skogslandskapets värden

Skogen är en viktig ekonomisk resurs för många människor i länet och skogsbruket erbjuder en förnybar råvara. Efterfrågan på skogsråvara ser ut att öka i framtiden, bland annat på grund av större uttag av bio-bränsle. Med ökat nyttjande av skogen och produktionshöjande åtgärder finns risk för negativa konsekvenser för natur- och kulturmiljövärden. Rationellt skogsbruk leder också till att arealer med gammal skog minskar. I det långsiktiga skyddet av skogsmark är målet att cirka 6 procent av den produktiva arealen ska tas ur produktion. Syftet är att bland annat att gynna ett stort antal djur- och växtarter som är beroende av äldre skog och av död ved. Frågan är om fläckvis små skyddade områden räcker till för att bevara biologisk mångfald i skogen.

När det gäller kulturmiljövärden kan felaktigt utförd markberedning i skogsbruket leda till att fornlämningar förstörs. Markberedning, skogsgödsling, dikning med mera kan göra att vattenkvaliteten påverkas negativt. Den tätortsnära skogen påverkas också av byggandet av nya stadsdelar och ny infrastruktur. I dagens produktionsintensiva skogsbruk plöjs marken upp vid kalhuggning och många kulturlämningar försvinner. Äldre små åkrar med åkerdiken har idag inget skydd. Ett tätortsnära problem är också att populära rekreationsskogar kalhuggs. Här skulle andra huggningsmetoder tillämpas.

Det sjörika landskapet, vattenlandskapet

Allt vatten och alla typer av vattenansamlingar är viktiga för landskapet i sin helhet. Samtidigt kan delar av länets vattenlandskap lyftas fram för sina särskilda värden för biologisk mångfald, natur- och kulturmiljöer.

I Södermanlands län finns omkring 800 sjöar och 168 vattendrag med en sammanlagd längd på drygt 800 km som utgör ett betydande inslag i landskapet. Övergången mellan vatten och land skapar ett omväxlande landskap med stora variationer, alltifrån små tjärnar och porlande bäckar i skogslandskapet till stora sjöar som Hjälmarens med vidsträckta vattenspeglar och breda lugntflytande åar i jordbrukslandskapet. Merparten av sjöarna är dock små och ligger till största delen utspridda i skogslandskapet. Länets stora mångfald av sjöar och vattendrag innebär goda förutsättningar för biologisk mångfald, rekreation och olika former av näringsverksamheter och därmed också förutsättningar för en levande landsbygd.

Det sjörika landskapet, vattenlandskapet

På kartan är särskilt värdefulla sjöar och vattendrag markerade med mörkblått med avseende på en eller flera av följande faktorer; naturvärden, kulturmiljövärden, fiskvärden och god vattenkvalitet. Urvalet bygger på följande underlag: vatten som pekats ut i Länsstyrelsens uppdrag att identifiera särskilt värdefulla sjöar och vattendrag, vatten som i någon mån omfattas av reservatsskydd eller Natura-2000 skydd samt andra vatten där Länsstyrelsen har god kännedom om välmående vattenmiljö och bra vattenkvalitet.

Båven ligger mitt i länet, en stor, variationsrik, flikig, djup och i stora delar klar sjö med höga naturvärden och god vattenkvalitet. Förekomsten av sammanlagt 25 mil stränder utgör ytterligare en viktig kvalitet. Förutom en artrik undervattensvegetation och ett artrikt fisksamhälle hyser sjön även förekomster av idag sällsynta arter som till exempel tjockskalig målarmussla och mal. Båven är också viktig för fågellivet och populationerna av fiskgjuse och storlom tillhör landets största. Även berguv och havsörn finns i området. På grund av sjöns goda vattenkvalitet fungerar den som vattentäkt för flera mindre tätorter och ett stort antal lantbruk och fritidshus i närområdet. Båvens fortfarande relativt orörda natur lockar till rekreation och friluftsliv, sommar som vinter, för såväl båtliv och fiske som långfärdsskridskor. Sjön visar dessvärre gradvis allt tydligare symptom av övergödning.

I länet finns omkring 15 mindre till medelstora klarvattensjöar med god vattenkvalitet, stort siktdjup och rik undervattensvegetation. Dessa sjöar, som i regel är högt belägna både topografiskt och i vatten-systemen, nyttjas ofta lokalt för dricksvattenuttag. Klarvattensjöarna har generellt en låg grad av påverkan, dess värden är alltså även knutna till att de ligger i relativt oexploaterade områden och därmed känsliga för ökad exploatering och intensifierat jordbruk.

Länets åar, bäckar och diken utgör livsmiljöer och transportvägar för en rad flödesberoende växter och djur. Vattendragmiljöerna tillhör de artrikaste områdena som finns i länet eftersom de hyser en stor variation av biotoper för växter och djur både på land och i vatten. Våtmarkerna är betydelsefulla som flödesreglerare och reningsfilter/kvävefällor i jordbrukslandskapet och rymmer ofta hög biologisk mångfald och kulturhistoriska värden.

Nuvarande problembild påverkar vattenlandskapets värden

Det finns tre huvudspår i problembilden för Vattenlandskapets värden: övergödning, fysisk påverkan och miljögifter. Näringsbelastning från jordbruk samt kommunala och enskilda avlopp har under en längre tid

inneburit att många av länets sjöar och vattendrag idag är övergödda med påtagliga konsekvenser för djur- och växtliv.

När det gäller fysisk påverkan har, från 1800-talets början och fram till 1900-talets mitt, cirka en fjärdedel av Södermanlands sjöar torrlagts eller sänkts, ett stort antal av länets våtmarker dikats ut och en mängd vattendrag rätats. I Mälardalen bedöms omkring 90 procent av den ursprungliga våtmarksarealen ha försvunnit. I Södermanlands län har, jämfört med Mälardalen i övrigt, våtmarker med förhållandevis liten areal. Vattendrag har också dämats för kraftutvinning. Länets större vattendrag så som Eskilstunaån, Nyköpingsån och Trosaån har genom vattenreglering och dammbyggnationer till stor del mist sin naturliga kontinuitet och funktion som livsmiljö och spridningsväg för vattenlevande organismer.

I strävan att utvinna åkermark och energi har vattenlandskapet på så vis omdanats med stora följder för dess flödesreglerande funktioner. Effekterna är förutom stängda vandringsvägar för fisk och en alltför snabb avvattning av stora landområden med bortförsl av jordpartiklar och näringsämnen. Via jord- och skogsbruk, dagvattensystem samt kommunala och enskilda avlopp tillförs länets sjöar, vattendrag och slutligen Östersjön stora mängder näringsämnen och flera olika miljögifter. I de flesta fall är effekterna på vattenmiljöernas djur- och växter från dessa miljögifter ännu så länge okända. Problemen med vandringsvägar, övergödning och miljögifter fångas upp i arbetet med vattenförvaltningen som hämtats från EUs ramdirektiv för vatten. Detta arbete utgår från de naturliga avrinningsområdena i landskapet, vilket möjliggör en nödvändig helhetssyn på vattenmiljöernas tillstånd, problem och de åtgärder som krävs för att förbättra och bibehålla vattenlandskapets värden.

Kustbygdens landskap

Östersjön är världens största brackvattenhav med unik karaktär och ett naturligt artfattigt ekosystem. Artsammansättningen präglas av förutsättningar som inte återfinns i något annat hav och arterna har i de

flesta fall tvingats anpassa sig till en miljö som har antingen höge eller lägre salthalt än den naturliga. Detta gör skärgårdens vattenmiljöer och dess naturvärden både särpräglade och känsliga för förändringar.

Kusten är ett landhöjningslandskap som koloniserats från stenåldern. Landhöjningen är cirka 40 cm på hundra år. Södermanlands skärgård har stora och många skyddsområden för natur, kultur, rekreation, säl och fågelliv. Skärgården består av större skogsklädda öar med småskalig odlingsmark närmast fastlandet och vindpinad, kalspolad ytterskärgård.

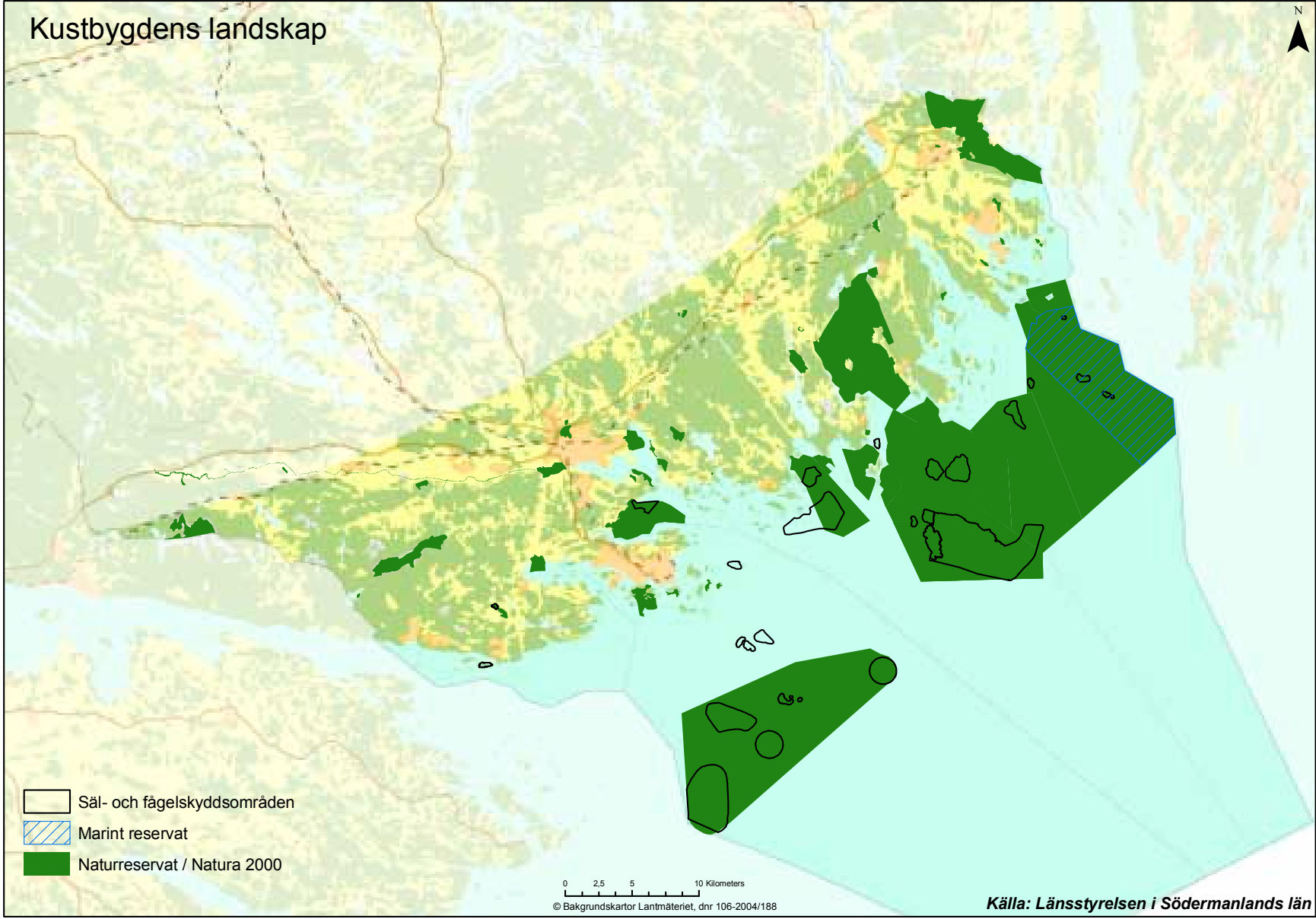
Den sörmländska skärgården är unik i avseendet att den till stor del förblivit oförändrad under lång tid. Till skillnad från andra delar av svenska Östersjökusten är Södermanlands skärgård relativt oexploaterad. Av öarna är 60 procent skyddade genom naturreservat och flera är helt obebyggda. Många naturreservat avser inte bara skydd av naturvärden utan även av värdefulla kulturmiljöer. Tack vare detta finns fortfarande områden i skärgården som är bullerfria. Askö med omkringliggande vatten utgör än så länge ett av Sveriges få marina reservat, där allt från grunda skyddade vikar till exponerade miljöer av ytterskärgårdskaraktär är tänkta att bevaras.

Östersjökusten är mycket variationsrik med steniga eller klippiga områden, öppna sandiga stränder och grunda skyddade vikar med breda vassbälten. Skärgårdsöar hyser förutom förhållandevis stora områden av gamla tallskogsmiljöer även naturvärden som är knutna till den äldre kulturmiljön. Hit hör exempelvis den mångfald av djur- och växtarter som är knutna till gångna tiders småskaliga skärgårdsjordbruk med exempelvis ängs- och hagmarker men även byggnadsmiljöer. Skärgårdens stora områden med välbevarade naturvärden är populära besöksmål och viktiga ur turistnäringssynpunkt. Den begränsade bebyggelsen, de orörda stränderna och den varierande och mångfacetterad skärgården med höga kultur- och naturvärden, möjligheter till fiske, bad, kanot- och båtliv, tysthet – allt med god tillgänglighet – gör skärgården värdefull ur ett flertal perspektiv.

Kolmården och Tunabergshalvön

Skogsområde med skyddsvärda naturobjekt och obetydligt påverkade områden. Där finns höjder som genom landhöjningen steg ur havet och möjliggjorde bosättning från och med äldre stenåldern.

På Tunabergshalvön finns bergslag med gruvor, hyttor och bruk från medeltid till historisk tid. Genom

bergslagsbygden går en ålderdomlig vägsträckning. En segelled går utefter kusten med obebyggda skär.

Nyköping och Oxelösund

Område präglat av stadsetableringar, kommunikationer, kustförsvar och industrialisering. Här samlas utloppen av tre åar vilka står i förbindelse med större delen av Södermanlands inland. Här finns lämningar från stenålder till historisk tid. Nyköping etablerades som stad på medeltiden. I anslutning till Stadsfjärden finns försvarsanläggningar från medeltid till historisk tid. Oxelösund byggdes upp från mitten av 1900-talet och fick en allt mer viktig funktion som djuphamn och industristad. Kusten och skärgården har lämningar från äldre tiders segeltraditioner och fiske. På de större öarna finns omfattande fritidsbebyggelse från 1900-talets mitt.

Kusten mellan Sjösa och Trosa

Uppgrundade havsvikar med herrgårdsetableringar i ett småbrutet jordbrukslandskap omgivna av obetydligt påverkade skogsområden med lämningar från stenålder till senare tiders skogs- och bergsbruk. Herrgårdarna är belägna invid forna tiders vattenvägar och på dalgångarnas moränhöjder och i skogen finns godsens arrendegårdar och torp. Trosaåns dalgång speglar kolonisation som påverkats av landhöjningen. I skärgården finns välbevarade bebyggelsemiljöer från 1800- och 1900-talen vilka kan härledas till äldre tiders godsdominans och lotsningsverksamhet. Obetydlig sentida exploatering med undantag för atomforskningsstationen vid Studsvik, samlad fritidsbebyggelse och utveckling av Trosa.

Nuvarande problembild påverkar kustbygdens värden

Utarmningen av jordbruket i skärgården har förutom avfolkning av öarna även inneburit att naturvärden knutna till kulturlandskapet riskerar att försvinna. Storskaligt överfiske, problematik med miljögifter och

övergödning i Östersjön har resulterat i storskaliga negativa effekter på det marina ekosystemet i länets kust och skärgård. Samtidigt är också kust- och skärgårdsområdet ett populärt besöksmål både via land och hav och påverkan på miljön i form av utsläpp, buller, avfall och fysiskt slitage är tidvis intensiv. Att fler fritids-
hus bebos året runt innebär sannolikt ökad påverkan från enskilda avlopp.

Beskrivning av områden där Länsstyrelsen särskilt förstärker insatser

Här följer beskrivningar över de områden som Länsstyrelsen särskilt valt ut och där särskilda insatser kommer att göras. Områden finns markerade på kartan Landskapsstrategi för Länsstyrelsen i Södermanlands län i del 1.

Hållbar urban utveckling

A. Eskilstuna och Torshälla

Eskilstuna är en av Sveriges cirka 70 städer med medeltida ursprung. Stadens centrum präglas ännu av den rutnätsplan som skapades på 1600-talet. I centrala Eskilstuna finns bevarad industribyggelse från över nära fyra sekel, från 1600-talet fram till 1900-talets första hälft. Ett naturvärde med lång historia är den stora koncentrationen av värdefulla äldre ädellövträd som fungerar som en grön kil in i staden.

Eskilstuna har haft en mycket varierande befolkningsutveckling under efterkrigstiden. En stark tillväxt under 1960-talet byttes i nedgång under 1970- och 1980-talen. Den nedåtgående trenden vände i slutet av 1980-talet, nedgång i början av 1990-talet men därefter har befolkningen har ökat. Idag uppgår antalet invånare till 96 000. En stor del av befolkningsökningen har utgjorts av inflyttning från utlandet.

Svealandsbanans tillkomst 1997 och etableringen av Mälardalens högskola har haft stor betydelse för utveckling av näringslivet och sysselsättningen. Ett samhällsproblem i Eskilstuna är dock den höga arbetslösheten, i synnerhet hos ungdomar och hos personer med utländsk bakgrund.

Näringslivet i Eskilstuna har omvandlats från industridominans till en mer diversifierad arbetsmarknad. Under början av 2000-talet har relativt många etableringar inom logistik och lager skett. Mälardalens högskola och Volvo är några av kommunens större arbetsgivare.

Kommunens inriktning av stadsbyggandet är att förtäta den centrala staden med främst bostäder i gamla industrikvarter, etablera ytterligare områden för logistikhantering och att investera i VA-system till fritidsområden längs Mälarstranden som möjliggör ökad permanentbosättning. En strategisk fråga för kom-

munen är att öka integrationen på arbetsmarknaden med Västerås, förutom den dominerande kopplingen mot Stockholm. Att förbättra järnvägstrafiken till Västerås är ett mål i denna strävan.

B. Strängnäs och Mariefred

Strängnäs är en stift- och skolstad. Staden fick stadsrättigheter redan på 1300-talet. En speciell historisk händelse var att Gustav Wasa valdes till kung här år 1523. Södermanlands regemente flyttades till Strängnäs år 1921, vilket tillsammans med anläggandet av Sundby mentalsjukhus har präglat stadsplaneringen under 1900-talet.

Mariefred är en trästadsidyll med Gripsholms slott som det stora besöksmålet. Åker har lång industritradition med krutbruket och styckebruket. Företaget Åkers International AB bär traditionen vidare.

Strängnäs är den kommun i länet som har haft den stabilaste befolkningsökningen under de senaste decennierna och antalet invånare uppgår 2009 till drygt 32 000.

Vid Svealandsbanans tillkomst 1997 fick både Strängnäs och Läggesta tågstopp med endast 45 respektive 30 minuters restid till Stockholm, vilket ytterligare förstärkt kommunens gynnsamma läge centralt i Mälardalsregionen.

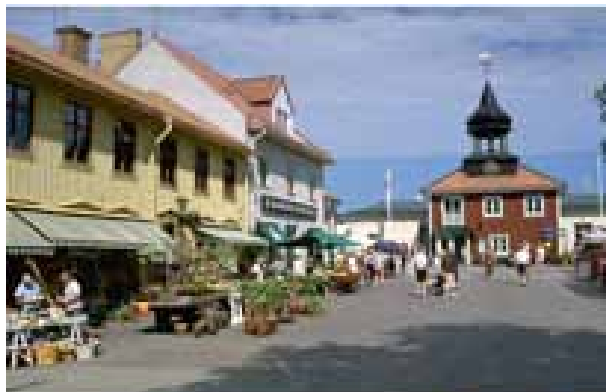
Som ämbetsmannastad har Strängnäs inte varit präglad av industriverksamhet. Den främsta industriella grenen är läkemedels- och bioteknikindustrin. Företaget Pfizer gjorde för några år sedan en av landets största investeringar i sin Strängnäsanläggning. Regimentets nedläggning år 2005 innebar förlust av ett stort antal arbetstillfällen. Den successivt ökande pendlingen har dämpat effekterna av nedläggningen.

Kommunens och länets största stadsbyggnadsprojekt är Norra staden som syftar till att bygga en ny stadsdel med bostäder, handel och arbetsplatser för en befolkning på 16 000 invånare på det gamla övningsfältet intill Mälaren. Långsiktighet och hållbarhet är några nyckelbegrepp i planering. Det skulle kunna innebära att stadens befolkning fördubblas på 50 år.

C. Trosa, Vagnhärad och Gnesta

Trosa finns omnämnd på 1300-talet, men flyttades i början av 1600-talet några kilometer nedströms ån till sitt nuvarande läge vid havet på grund av landhöjningen. Trosa är en trähusidyll med välbevarad stadskärna.

I omgivningar finns ett stort antal fritidshus, vilket tillsammans med många besökare gör Trosa till ett populärt besöksmål sommartid.

Vagnhärad är ett stationssamhälle som växte kraftigt under rekordåren i slutet av 1960-talet. Det byggdes många småhus och många invånare pendlade till Södertälje. Vagnhärad ligger invid förhistoriska vattendrag vilket förklarar att tätorten är rik på fornlämningar.

Befolkningsutvecklingen för Trosa kommun har varit positiv under lång tid. Kommunen bildades 1992 när den bröts ur från Nyköpings kommun. Idag uppgår befolkningen till 11 500 personer. Pendlingen till Stockholms län är omfattande, drygt 50 procent av arbetskraften pendlar. Det finns ett antal väletablerade industriföretag i Trosa.

Trosa kommun har tagit fram nya översiktsplaner med relativt täta mellanrum på grund av ett högt byggnad. Översiktsplan 2010 redovisar områden för cirka 2 000 bostäder i Trosa, Vagnhärad och Västerljung vilket teoretiskt motsvarar en befolkningsökning på 5 000 personer. Planeringen för Vagnhärad påverkas av Ostlänkens breda utredningskorridor. Det finns även en pågående omvandling av vissa fritidshusområden till permanentboende. I dessa områden är VA-frågan grundläggande.

Gnesta tätort växte fram i samband med stambanans tillkomst på 1800-talet och blev municipalsamhälle år 1883. I centrala Gnesta finns en välbevarad bebyggelse från denna period. Kommunen bildades år 1992 när den bröts ur från Nyköpings kommun. Kommunen har fyra tätorter, Gnesta, Björnlund, Stjärnhov och Laxne. En tredjedel av befolkningen bor på landsbygden vilket är en hög andel i jämförelse med länets andra kommuner.

I Gnesta pendlar över 50 procent av arbetskraften till Stockholms län, främst till Södertälje, vilket underlättas av goda järnvägsförbindelser. Det finns ett betydande lokalt näringsliv i kommunen.

I kommunens översiktsplanering finns angivna områden för bostadsbyggande som tillsammans kan fördubbla Gnesta tätort till 10 000 invånare under en period på 15 år. En speciell planeringsfråga är att kommun- och länsgränsen skulle behöva flyttas österut så att Gnesta kan planera för ny bebyggelse i denna riktning och därmed skapa en mer gynnsam framtida bebyggelsestruktur.

D. Nyköping och Oxelösund

Nyköping har under sin 800-åriga historia spelat en roll i riksangelägenheter under främst 1300-talet och under hertig Karls tid i början av 1600-talet. Nyköping var under under lång tid en betydande industristad, men övergick under 1900-talet allt mer till att bli en handels- och förvaltningsstad. Stadsplanemönstret med rutnätsstaden från tiden efter stadsbränderna på 1600- och 1700-talen finns bevarad.

Befolkningsutvecklingen i kommunen har varit relativt måttlig under flera decennier, men sedan tio år tillbaka har befolkningen ökat med 2 000 personer och uppgår idag till 51 500 invånare.

Flygplatsen Stockholm Skavstas utveckling har varit kraftig under den senaste tioårsperioden i takt med att flygbolaget Ryanair etablerat allt fler linjer. Idag har flygplatsen 2,5 miljoner passagerare per år vilket gör den till landets tredje största flygplats. Detta har medverkat till en tillväxt för besöksnäringen.

En strategisk planeringsfråga för kommunen är målet att växa befolkningsmässigt genom satsningar på bostadsbyggande. I fördjupningen av översiktsplanen för Nyköpings tätort anges områden för ny bostadsbebyggelse för drygt 5 000 personer på en tioårsperiod. En annan central fråga för Nyköping är att utveckla tågtrafiken, Ostlänken är det stora projektet.

Oxelösunds strategiska läge med hamnen bidrog till att TGOJ-banan byggdes i slutet av 1800-talet. Järnverket tillkom i början av 1900-talet. Som ett av de sista samhällena i Sverige blev Oxelösund stad år 1950. Ortens befolkning uppgick då till 5 200 personer. Under de kommande årtiondena skedde en kraftig befolkningsökning till följd av stora investeringar i järnverket. 1970 uppgick befolkningen till över 15 000 personer. Under de följande 30 åren minskade befolkningen och idag har kommunen drygt 11 000 invånare.

SSAB är med sina 2 800 anställda den dominerande arbetsgivaren i kommunen och den största privata arbetsgivaren i länet. Planeringen av Oxelösund gjordes i form av en generalplan under 1950-talet som angav mark för ett omfattande bostadsbyggande och en trafikseparerad struktur, vilket var mycket modernt på den tiden.

En strategiskt viktig fråga för kommunen är att öka invånarantalet genom att erbjuda nya attraktiva bostäder. Ett annat attraktionsvärde är kusten och skärgården utanför Oxelösund och Nyköping som har ett stort värde för det rörliga friluftslivet.

Värdefulla landskapsområden

1. Sundbyholm, Kafjärden, Lindholm, Sörfjärden, Tynnelsö och Selaön

Området utgörs av en arkipelag av öar och ett landskap som bildas av stora öppna slätter. Här finns uppodlad slättbygd på gammal sjöbotten, stora öppna och påfallande plana slätter, kantade av skogklädda morän- och bergshöjder med mindre höjder och impediment som öar i åkerlandskapet. Badelundaåsen löper i områdets västra del och bildar en rad öar uppbyggda av isälvsediment. I öster löper Enköpingsåsen, från norr till söder, genom området. I landskapet finns karaktäristiska De Geer-moräner.

Arkipelagen domineras av ädellövskog, vilken ofta är åldrig och under utveckling till lövnaturskog. Lövträdsdominansen är både klimatiskt och kulturellt betingad och har troligen en obruten kontinuitet från varmare tidsperioder. Rikedomerna på död ved ger området en artrik svampflora. De lövrika lundområdena är botaniskt rika med ett stort inslag av sydliga, värmekrävande brunjordsväxter, som till exempel myskmadra, skogsbingel, tandrot, lundbräsa och underviol. Misteln är en värmetsrelikt av vilken arkipelagen hyser länets rikaste bestånd. Mäläröarna intar entomologiskt sett en särställning med sin särpräglade förekomst av vedinsekter. Många har här sin nordligaste utpost i hela världen och är reliktpopulationer från postglacial värmetid. Ett tiotal insekter har i området sin enda förekomst i Sverige. På Sofiebergsåsen och Åsa gravfält påträffas på våren 1 000-tals backsippor, ortolansparv, trumgräshoppa och svartfläckig blåvinge. Utmed Mälärstrand finns grunda vikar i gammal jordbruksbygd med vidsträckt vassar och strandängar som betas. Fågellivet är här rikt. Brun kärrhök och rördrom har här livskraftiga populationer.

Området är rikt på fornlämningar och här finns bebyggelse i lång kontinuitet placerat på omkringliggande betade eller skogklädda sluttningar. Med sörmländska mått är det ett ovanligt stort och öppet landskap med visuella samband mellan de forna bosättningarna och lämningar som gravrösen och gravfält i mer eller mindre monumentala lägen. Kyrkor som Vallby, Jäder, Överselö och Fogdö utgör tydliga landmärken på slätterna. Området är mycket populärt för friluftsliv och i synnerhet Mälaren och dess stränder som ger rekreation och upplevelse.

2. Tåkenön, Julita, Österåker och Viksätter

Området utgörs av Julitabygden samt Tåkenön med tillhörande öar i södra Hjälmaren. Tåkenön omges av grunda svårnavigerade vatten utom där en ränna på drygt 20 meters djup utgör en del av förkastningen längs södra Hjälmjarstranden. Runt sjön Öljarén finns uppodlad slättbygd på gammal sjöbotten, öppna plana slätter, med skogklädda morän- och bergshöjder med mindre impediment i åkerlandskapet.

Tåkenön utgörs av lövskog av naturskogskaraktär med tillhörande botaniska och zoologiska värden. Här bedrivs yrkesfiske samt ett ålderdomligt jordbruk med ängsbruk, bete och lövtäkt. Naturvärden på ön är dels ett resultat av den månghundraåriga hävd som tidigare bedrivits på ön. Fältskikten i området är anmärkningsvärt artrika med till exempel lundstjärnblomma och långvingel. Tåkenön hyser värmeälskande insektsarter som av forskare betraktas som relikter från den postglaciala värmepålen.

Vid Österåker finns en äldre by- och gårdsbebyggelse utspridd på ett lågt krön som löper parallellt med sjön. Odlingslandskapet är småskaligt innehållande alléer, stenmurar, odlingsrösen och skyddsvärda träd. Vid Viksätter och Hullboö finns betesmarker med lång hävdkontinuitet. Viksätter har en varierande topografi samt med ett artrikt trädskikt och stort inslag av buskar och bärande träd kombinerat med helt öppna välbetade hagmarker. På gården finns intressant kulturhistoria med fossila åkrar i terrassbildningar. Här förekommer ett visst kalkinslag i jorden, vilket också bidrar till att öka artrikedomen.

De äldsta spåren av människor i Julitabygden är lämningar från stenåldern för 5 000 år sedan. Här finns bronsåldersgravar och i den låglänta centralbygden finns spår från järnålder, vikingatid och medeltid.

På Julita gård har man bevarat miljön sen 1800-talets början. Julita är ett omtyckt turistmål, med utställningar och evenemang för stora och små som belyser trender och traditioner kring det svenska lantbruket. Här finns en vidsträckt park, trädgårdar, örtagård, vackra och välbevarade byggnader och interiörer. Som ett av de första museerna i världen arbetar Julita med att bevara levande samlingar för eftervärlden, bland annat 123 olika äppelträdssorter. Området kring Fiskeboda är mycket populärt för turism, camping och det rörliga friluftslivet.

3. Båven, Likstammen, Dunkern, Misteln, Lid och Runtuna

Klarvattensjöarna Båven, Likstammen, Dunkern och Misteln har samtliga en flikig strandkontur, steniga stränder med inslag av öar och höga berg. Sjöarna är viktiga dricksvattentäkter. Båven har en mycket stor betydelse för vattenförsörjningen i området – tätorterna Flen, Skebokvarn, Sparreholm, Mellösa och Hälleforsnäs med sammanlagt över 11 000 invånare som utnyttjare. Bebyggelsegraden runt sjöarna är förhållandevis låg, vilket är en av förklaringarna till den goda vattenkvaliteten och den rika biologiska mångfald som finns i anslutning till sjöarna. Sjöarnas omgivning utgörs av en sörmländsk mellanbygd med ett jordbruks- och skogslandskap med lång kontinuitet. Jordarterna i landskapet består mest av morän, lera och en del isälvsediment.

Dunkern och Misteln är belägna i en bred flack dalsänka och utgör en viktig länk i det sjösystem som via Kyrksjön och Naten rinner ut i Båven. I sjön Dunkern finns en ishavsrelikt, en pungräka, som egentligen lever i havet men har anpassats till insjöar. Den är en indikator på bra förhållanden i vattenmiljön. Herröknanäs, Misätters ekhagar och Nytorpsravinen är två områden som hyser stora naturvärden. Vid Ånhammar finns en djup bäckravין omges av grov och högstammig granskog med inslag av ädellövskog i åldrar upp till 140 år.

Båven ligger i den centrala delen av den så kallade Sörmländska sjöplatån. Sjöns areal är 68 km² och karaktäriseras av ett stort antal bergiga öar. Genom området passerar grusåsarna Strömsholmsåsen och Badelundaåsen. Båven är känd som en betydelsefull fågellokal. För att slå vakt om fågellivet finns ett 100-tal fågelskyddsområden i Båven. Här finns ett tätt bestånd av fiskgjuse med 20 häckade par och även häckade par av storlom, en av Europas tätaste och största populationer. Vid sjön finns också berguv och sedan cirka 10 år tillbaka ses också havsörn. På de mindre öarna finns vitfågelkolonier och på några håll häckar häger.

Båvenområdet består till stora delar av löv- och blandskogar och trädklädda hagar, där eken ofta har en central betydelse. Värdefulla ekmiljöer finns vid Sparreholm, Edeby, Skedevi, Hornsund, Vibyholm och på Ådön.

Den höga vattenkvaliteten i Båven gör att förekomsten av fiskarter är god. Här kan nämnas abborre, brax, gädda, gös, lake, löja, mal, mört, sarv, sik, siklöja, gers, sutare, nissöga och ål. Malen i Sverige är rödlistad och

starkt hotad. Förekomsten i Båven utgör en av landets tre populationer. Det är dessutom en av de nordligaste kända förekomsterna i artens utbredningsområde.

Likstammen är en utpräglad sprickdalssjö som ligger i skärningspunkten mellan några av de stora sprickplaner som korsar mellersta Södermanland. Några större avlopp mynnar inte ut i sjön vilket är ett resultat av en ringa bebyggelse. Likstammen är inte reglerad. Strand- och vattenvegetationen är i större delen av sjön mycket sparsamt utvecklad.

Herrgårdsmiljöerna ger kulturlandskapet sin speciella karaktär. Ett exempel är Elghammar som ritades på 1810-talet av den italienske arkitekten Giacomo Quarenghi och slottet räknas som det främsta exemplet i landet på en anläggning i empire stil. Flera säterier bildades i Lid och Runtuna under 1600-talet, exempelvis Knappsta, Lindö och Lövsund. Området är en utpräglad centralbygd där jordbruksmarken var fullt utnyttjad vid järnålderns slut. Koncentration av ägande och makt förutsatte goda kommunikationer vilket märks i en forntida och medeltida vägsträckning som tillhört ett mer vidsträckt samfärdselstråk. Vägsträckningen tros vara den forna Eriksgatan vilken korsar Storån vid det som senare blev Rönö härads tingsplats. Vid bron över ån finns fyra runstenar. I Runtunaområdet ligger dessutom länets största gravhög Uppsa kulle, fem fornborgar och ett tjugotal runstenar. I dess anslutning finns hävdade strandängar och här påträffas rödbena, gulärta, årtå, skedand och snatterand frekvent.

4. Klämningen, Gåsinge- Dillnäs och Åker

Ett sprickdals- och förkastningsstråk löper genom hela området längs sjöarna Sillen, Klämningen och Marvikarna upp till Åker. Området kring de karakteristiska sprickdalssjöarna Övre- och Nedre Marviken är länets mest utpräglade sprickdalslandskap. Området är rikt på illustrativa och intressanta berggrunds- och kvartärgeologiska bildningar. Faunan är delvis särpräglad. Marvikarna hyser en rik fiskfauna och där finns bland annat den tidigare rödlistade arten nissöga. Marvikarnas branta bergväggar är häckningsmiljö för klipphäckande fåglar som korp, uv och tidigare pilgrimsfalk. Krampan är en djupt nedskuren bäckravind där det växer stora bestånd av ormbunken strutbräken. Sjöarna är ett populärt friluftsområde.

Gåsinge-Dillnäs är en utpräglad jordbruksbygd som varit bebodd sedan bronsåldern. Här finns gravfält från äldre och yngre järnålder samt runstenar, skärvestenshögar och hållristningar. Området är rikt på äldre bevarad bebyggelse som de medeltida kyrkorna, Dillnäs kyrkby och Blacksta by som är ett fint exempel på en radby som inte splittrats upp i skiftesreformen.

5. Eriksberg, Forssjö, Strångsjö, Näsaren och Sörgölet

Nordvästra delen består till stora delar av ett vidsträckt och rikt odlingslandskap och av Köpingsåsen och Katrineholmsåsen som möts här. Stenåldersboplatsen i Östra Vrå har givit namn åt Mälardalens äldsta jordbrukskultur, som också var den första att tillverka keramik. En rad platser från detta 6000-åriga samhälle ligger på åssträckningarna. Eriksbergs slott med underlydande gårdar och torp har i långa tider dominerat och utformat landskapet. Rester av ett äldre järnbruk finns i Forssjö, en medeltidskyrka vid Stora Malm och ett gammalt administrativt centrum med tingshus och hållstall vid Stensjö. Åkforsån är känd för ett rikt och intressant djurliv bland annat förekomst av utter och kungsfiskare. I ån finns rika bestånd av sötvattenslevande stormusslor och fem av sju arter i Sverige har påträffats.

Trakten är rik på betesmarker och de har en sällsynt rik örtflora. Det beror sannolikt på markens något höga pH. Exempel är hagmarkerna vid Kårtorp och Kolberga med de hävdgynnade örterna fältgentiana, låsbräken, kattfot, svinrot, darrgräs, ormrot och stagg.

Sydöstra delen av området domineras av skogsmark med sprickdalssjöar insprängda. Hålvetten och Näsaren är sprickdalssjöar av klarvattentyp. Marken i området har ett något högt pH vilket ger en rik och i många fall extremt rik örtflora. I sjöarna finns fem rödlistade snäckarter.

Här finns ett representativt odlingslandskap i skogsbygd med lång kontinuitet kring gårdarna Hinnäs, Kvarntorp, Sörgölet, Brännkärr, Jacobsberg, Järnbol, Löppsjötorp, Nästviken, Harpebol och Simonsbol. Här finns många naturbetesmarker med en mycket art- och individrik flora.

6. Kiladalen och Kolmården

Kiladalen är en långsträckt sprickdal som mot söder avgränsas av en förkastningsbrant upp mot Kolmårdenområdet. Kiladalen har speciellt goda förutsättningar för att visa hur en rik och varierad bebyggelseutveckling följer landhöjningen. Stora arealer jordbruksmark och beten skapade förutsättningar för människor att etablera sig redan under bronsålder för 3500 år sedan. Successivt steg mer land ut havet och fler bosättningar etablerades under järnålder vilket det stora antalet gravfält visar. Den historiskt förankrade bebyggelse som finns kvar idag utgör talrika små byar som upplöstes av skiftena eller 1600-talets säteribildning. Säteriet Berga har bland annat ett antal välbevarade byggnader som bidrar till förståelsen av godsets drift och till den sociala strukturen med olika typer av arbetarbostäder.

Kilaån är lokal för flera olika hotade sötvattenmusslor och några hotade fiskarter. Vretaån är ett biflöde till Kilaån och har sina källor i Fjällmossen och Lövsjön i Kolmården. Ån är länets längsta och bäst utvecklade åravin som också är rikt meandrande.

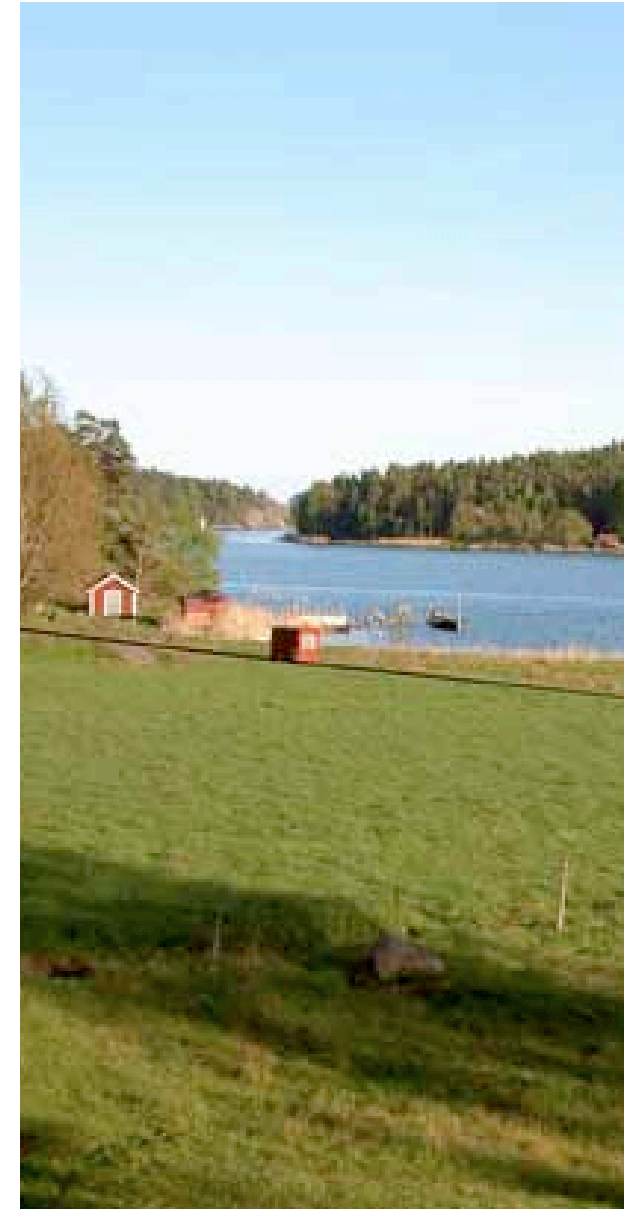
Delar av Kolmården ingår i sydväst. Fjällmossen utgör ett av östra Mellansveriges största myrområden och är till stor del opåverkad. Den innehåller flera representativa myrtyper med både botaniska och zoologiska värden. Fågellivet är rikt och speciellt, både under häckningstid och sträcktid. Här hörs bland annat orre, tjäder och trana. Speciella klimatiska faktorer bidrar till ett rikt insektsliv. Området är utpostlokal för en del dagfjärilarter. Från friluftssynpunkt är dessa delar av Kolmården av stort värde.

7. Tunabergshalvön

Området utgör en halvö som är belägen utmed Bråvikenkusten och karaktäriseras av det förkastningsstråk som bildar Kolmårdens södra begränsningslinje och som utgör en av de stora ledlinjerna i det östsvenska sprickdalslandskapet. Denna förkastning som sträcker sig från Vättern till Kungshamn i östra Tunaberg är en över-skjutningsförkastning, där den norra sidan skjutits ut över den södra landdelen, som nu bildar Bråviken. Berggrunden består till övervägande del av sedimentgnejser och leptiter med inslag av bland annat urkalksten.

Kalkförekomsterna ger tillsammans med det varma och torra lokalklimatet upphov till en örtrik flora, där flera sydliga arter till exempel murgröna växer i branterna. Här och var finns en artrik flora med inslag av krävande lundväxter. I sydvända raviner och finjordsrika sluttningar påträffas också lövskogslundar där det växer både senvuxen ek och gamla skogslindar. På vissa ädellövträd uppträder vackra exemplar av den ovanliga lunglaven. Kustbergen är annars bevuxna med en gles hållmarkstallskog med vegetationsfattiga branter mot Bråviken. Tunabergshalvöns branta berg och stup har en stor betydelse som boplats för berggubbar. På nord- och ostsluttningarna av bergen finns ännu kvar fragment av gammal granskog med värdefull kryptogamflora. Arter som talticka, gammelgranslav och kattfotslav förekommer här och var i området. Apollofjärilen, som tidigare varit nästan utrotad men under senare år återhämtat sig, har i bergen mot Bråviken alltid haft ett fäste.

Lokalklimatet har också haft betydelse för den rika förekomsten av platser med lämningar från stenålderns jägare och fiskare. Stränderna låg då mellan 25-60 meter högre upp jämfört med dagens nivå och där steg dåtidens människor iland för kortare eller längre uppehåll.

Jordbrukslandskapet på Tunabergshalvön är speciellt med åkrar insprängda mellan skogbevuxna, ofta dramatiskt höga bergkullar. Vid Frankhyttan och Tunabergs kyrka, vid Koppartorps gruvmuseum, finns rikligt med spår efter en omfattande gruvidrift. Trakten är rik på bevarade äldre kulturlämningar som Tunabergs gamla träkyrka, äldre bebyggelse och äldre vägsträckningar.

Tunabergshalvön är en av länets viktigaste miljöer för att förstå hur äldre tiders bergsbruk omdanade landskapet redan från 1300-talets början. Gruvor, hyttlämningar och slaggvarpar samt de många ”hytt-”namnen visar betydelsen av bergsbruket. Koppartorp är en mycket välbevarad gruvarbetarbebyggelse från 1700- och 1800-talen. Bebyggelsen ligger kring länets enda träkyrka som uppfördes 1620.

Området utmed Bråvikenkusten har omväxlande topografi och vegetation. De många utsiktsplatserna längs förkastningsbranten är av stor betydelse som friluft- och strövområde. Bland annat är fritidsfisket från strandhällarna mycket omfattande. Sörmlandsleden går längs förkastningsbranten.

8. Kust och skärgård, Nyköping, Oxelösund och Trosa

Det omfattande skärgårdsområdet i Södermanland skiljer sig väsentligt från skärgårdarna både längre söderut och längre norrut genom att den nästan saknar mellanskärgårdspartier. Skärgården har i stor utsträckning förblivit oexploaterade av fritidsbebyggelse, trots att den i sin helhet ligger på dagsutflyktsavstånd från Stockholms och Mälardalens stora befolkningscentra.

Kusten och skärgården hör till länets moränfattigaste områden varför andelen berg i dagen är påfallande stor. Längs kusten finns ett stråk med mäktiga morän- och isälvsavlagringar över Linudden, Horn, Studsvik, Mättinge, Persö och Askö. Avlagringarna ingår i den mellansvenska israndzonen. Morfologiskt utgör skärgården en fortsättning på fastlandets småbrutna sprickdalslandskap, där sprickdalarna fortsätter som djupa vikar och öfria fjärdar ut mot havet. Berggrunden består av gnejsgraniter och sedimentgneiser. I havet finns variationsrika bottnar och rikt växt- och djurliv.

Med undantag för de verkliga ytterskärgårdspartierna som Källskären, Grässkären, Hävringe, Hartsö-arkipelagen med flera täcker barrblandskog stora delar av övärlden. Även inslaget av ädellövskog kan dock vara påtagligt och dungar av ek går på några ställen såsom på Askö och inom Långö- och Hartöskärgårdarna ända ut mot öppna havet.

I området förekommer skärgårdsjordbruk med lång kontinuitet. För skärgårdens bönder spelade fisket en viktig roll. Typiska miljöer för fiskarbönder finns vid Horsvik, Studsvikstugan, Studsvik och Hagastugan. Landskapselementen, bebyggelsen och den till topografin anpassade åkermarken och hagmarken är uttryck för dessa miljöer.

De vanligaste naturtyperna är öppen hagmark, havsstrandäng, öppen utmark, ekhage, betad skog samt annan träd- och buskbärande hagmark. Där förekommer bland annat arter som tidigblommande fältgentiana, låsbräken, brudsporre, hartmanstarr och strandmyskgräs. Jordbruk bedrivs på alla de stora öarna. I och i anslutning till jordbruksmarkerna är natur- och kulturmiljövärdena höga. På Sävö finns en öppen ängsmark som mot Sävöaren övergår i en för landet ovanlig naturtyp; havsstrandäng med ängsbruk. Stora arealer tidigare betad skog finns på öarna, och för närvarande betas sådan mark på Hartsö, Sävö och Lacka.

Sjöfågellivet i skärgården har under århundraden varit mycket rikt. På senare år har emellertid många arter, till exempel ejder och gråtrut, minskat kraftigt på grund av den så kallade fågeldöden. Havsrör och berguv har starka stammar inom sömrandsskärgården. I södra skärgården, utanför Oxelösund, finns stora förekomster av tordmule, sillgrissla och tobisgrissla vid Hävringe. Skräntärnan har här sin enda koloni i skärgården. Källskären och ögruppen Vattungarna är fågelskyddsområden. I närheten finns här cirka 200-250 sälar fördelade på tre lokaler, som är avsatta som sälskyddsområden. Vid Askö finns länets enda marina naturreservat.

Bebyggelse finns på Hävringe där lotsar och fyrpersonal varit stationerade sedan århundranden tillbaka men nu är fyrarna automatiserade. Som ett minne från äldre tider står dock Hävringe båk som uppfördes 1751 samt lotsstugorna, en tät samling av små övernattningsstugor.

Det rörliga friluftslivet i skärgårdsområdet är omfattande. De mest utnyttjade delarna är platser med goda naturhamnar. I Stendörrens naturreservat kan även icke båtburna personer nå ut i skärgården. Skärgården nyttjas för fiske, bad, kajakpaddling och båturer. Stendörren, Krämö och Sävö är de öar där särskilda anordningar finns för friluftslivet. En förutsättning för att kust och skärgård ska kunna användas till rörligt friluftsliv är att personer bosätter sig i skärgården och får en försörjning och en fungerade vardag. Det kan handla om möjlighet att bygga och hyra ut stugor, båtar för transporter och andra verksamheter kopplade till besöksnäringen.

Miljösituationen i länet

Det övergripande målet för den svenska miljöpolitiken är att till nästa generation lämna över ett samhälle där de stora miljöproblemen i Sverige är lösta, utan att orsaka ökade miljö- och hälsoproblem utanför Sveriges gränser. Generationsmålet sammanfaller med grundsynen i landskapskonventionen. Målet innebär att förutsättningarna för att lösa miljöproblemen ska vara uppfyllda inom en generation (2025) och att miljöpolitiken ska inriktas mot att:

- ekosystemen har återhämtat sig, eller är på väg att återhämta sig, och att deras förmåga att långsiktigt generera ekosystemtjänster är säkrad,
- den biologiska mångfalden och natur- och kulturmiljön bevaras, främjas och nyttjas hållbart,
- människors hälsa utsätts för minimal negativ miljöpåverkan samtidigt som miljöns positiva inverkan på människors hälsa främjas,
- kretsloppen är resurseffektiva och så långt som möjligt fria från farliga ämnen,
- en god hushållning sker med naturresurserna,
- andelen förnybar energi ökar och att energianvändningen är effektiv med minimal påverkan på miljön, och
- konsumtionsmönstren av varor och tjänster orsakar så små miljö- och hälsoproblem som möjligt.

De flesta av de 16 miljö kvalitetsmålen har bäring på landskapet men begreppet *landskap* som självständigt värde, förekommer inte i miljö målen och inte heller övergripande mål för landskapskvalitet. De miljö mål som har tydligast koppling till landskapet är:

Begränsad klimatpåverkan	Giftfri miljö
Ingen övergödning	Grundvatten av god kvalitet
Levande sjöar och vattendrag	Hav i balans samt levande kust och skärgård
Myllrande våtmarker	Levande skogar
Ett rikt odlingslandskap	God bebyggd miljö
Ett rikt växt och djurliv	

Flera av miljö kvalitetsmålen syftar till hushållning med mark, vatten och bebyggd miljö vilket har en tydlig koppling till Landskapsstrategin. Det kommer bland annat till uttryck genom att bevara den biologiska mångfalden och värdefulla kulturmiljöer, skydda människors hälsa, samt att få till stånd en miljöanpassad fysisk planering och hållbar bebyggelsestruktur. Målsättningarna för EUs vattendirektiv sammanfaller väl med flera av miljö kvalitetsmålen. Direktivets krav på åtgärder och ökat hänsynstagande till vattenkvalitet i myndighetsutövning och kommunal planering, innebär på sikt att landskapet kommer att påverkas.

Når vi miljö målen?

Påverkan på klimatet, övergödning och spridning av gifter i miljön är några av de stora utmaningar länet måste hantera för att kunna nå miljö målen. Biologiska resurser som hav och skog måste nyttjas på ett hållbart sätt så att den biologiska mångfalden bevaras. Dessutom ska den bebyggda miljön utgöra en god livsmiljö samt bidra till en god regional och global miljö.

Sju miljö kvalitetsmål bedöms bli mycket svåra att nå i länet till 2020 trots ytterligare åtgärder: Begränsad klimatpåverkan, Giftfri miljö, Ingen övergödning, Hav i balans samt levande kust och skärgård, Levande skogar, God bebyggd miljö och Ett rikt växt- och djurliv. Endast ett miljö kvalitetsmål bedöms som möjligt att nå med befintliga åtgärder: Skyddande ozonskikt. Övriga mål kan nås, men endast om ytterligare åtgärder genomförs.

Landskapsstrategin förväntas medföra positiva effekter för länets miljö då den ger ökade möjligheter att uppnå de regionala miljömålen. Tonvikten ligger på att utveckla de rumsliga perspektiven och helhetssynen inom miljö- och klimatarbetet, den fysiska planeringen och stads- och landbygdsutvecklingen. Ett resultat av detta är att inget anspråk på landskapet ensidigt ska ta över utan att en avvägning först gjorts mellan olika värden och intressen (Riksantikvarieämbetet, 2008).

Miljöproblem och landskapet

Miljömålen kan delas upp i mål som beskriver olika miljöproblem, till exempel försurning, miljögifter och övergödning. Likaså mål som beskriver olika naturmiljöer till exempel sjöar, hav, våtmarker och odlingslandskapet. Även den bebyggda miljön kan ses som en specifik miljö. Miljöproblemen förekommer i olika utsträckning i olika miljöer. Påverkan skiljer sig också åt mellan diffus påverkan som spridning av miljögifter och utarmning av den biologiska mångfalden och lokal eller punktvis påverkan som förorenade områden eller höga luftföroreningshalter. Det kan därför vara svårt att göra en geografisk presentation av miljösituationen i länet.

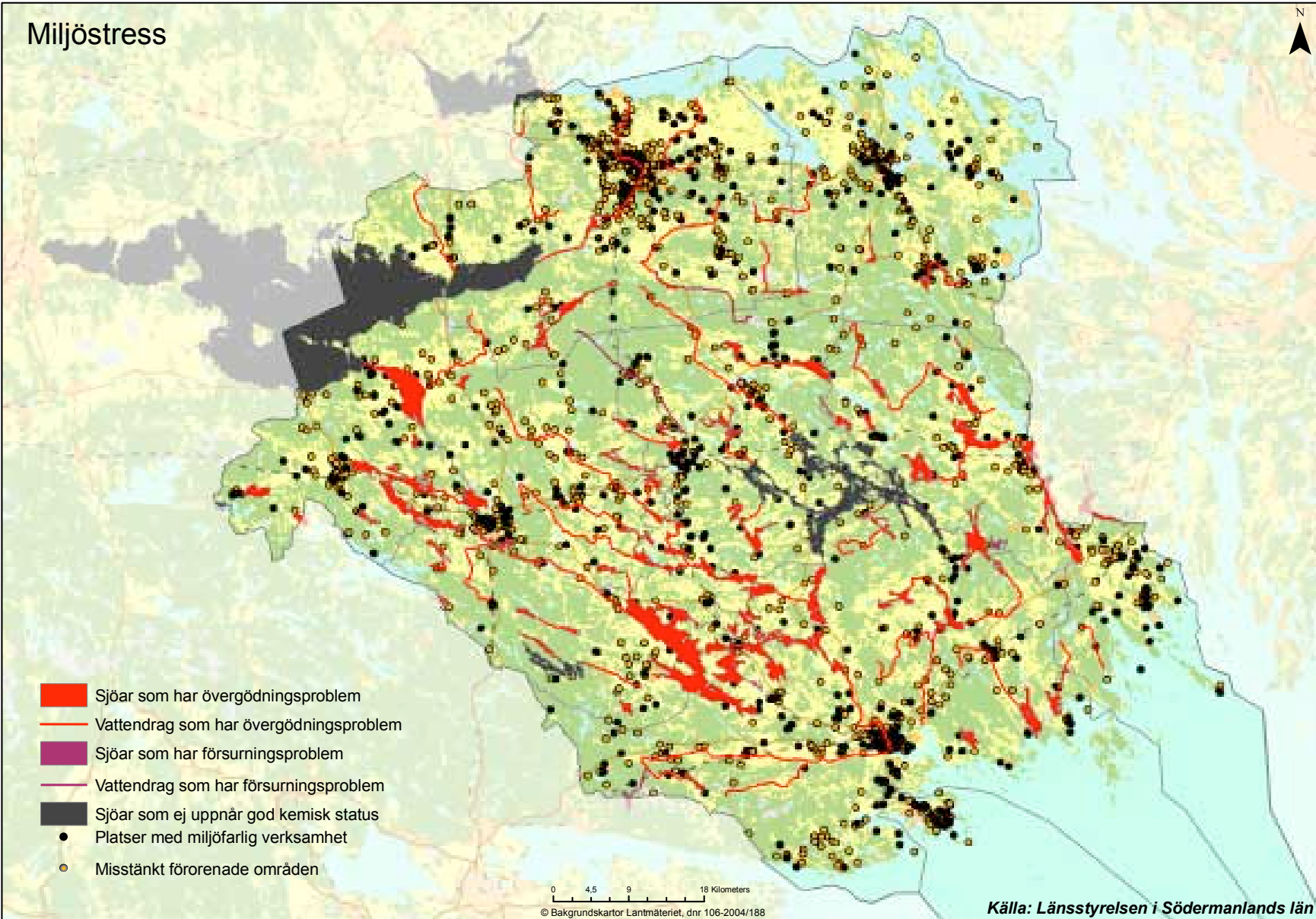
Övergödning och försurning

Kartan visar sjöar och vattendrag där övergödningssproblem eller försurningsproblem finns och sjöar och vattendrag där god kemisk status inte uppnås. Underlaget kommer från den kartläggning och analys som gjorts i arbetet med EU's vattendirektiv. En del sjöar kan ha fler än ett problem, i det fallet visas i kartan i första hand övergödning, i andra hand försurning och i tredje hand kemisk status. Alla sjöar och vattendrag med övergödningssproblem visas alltså, men kanske inte alla som inte uppnår god kemisk status. Mälaren och kustområdena har inte inkluderats, inte heller sjöar under 1 km².

Påverkan av övergödning finns över hela länet. Majoriteten av länets sjöar och vattendrag bedöms ha övergödningssproblem. Det finns en koppling mellan övergödningssproblemet och landskapet genom att mycket näringsämnen (kväve och fosfor) tillförs sjöar och vattendrag från jordbruksmarken. Övergödningen påverkar direkt sjö- och kustlandskapet genom bland annat förändrad artsammansättning, och därmed både upplevelsen av landskapet och i förlängningen förutsättningar för till exempel turism- och fiskerier. Den påverkar även indirekt jordbrukslandskapet genom att åtgärder måste genomföras för att stoppa läckage av näringsämnen.

Miljöstress

Försurningen är ett förhållandevis litet problem i länet. Tack vare minskat nedfall av framförallt svavel har problemet också minskat det senaste decenniet. Fortfarande finns dock några sjöar och vattendrag med försurningsproblem, framförallt i skogslandskapet i områdena Mälarmården och Kolmården.

Miljöfarlig verksamhet och förorenade områden

Kartan visar också platser med miljöfarlig verksamhet och misstänkt förorenade områden. Definitionen av miljöfarlig verksamhet är tillståndspliktiga verksamheter enligt miljöbalken, det vill säga allt från stora jordbruk till ytbehandlare och stora stålverk. Misstänkt förorenade områden bygger på uppgifter om tidigare verksamhet på platsen. Det har alltså i de flesta fall inte gjorts någon undersökning av föroreningshalter i marken.

Förekomst av gifter i miljön i form av förorenade områden påverkar också vår användning av landskapet. Områdena ligger i många fall i gamla industriområden i tätorter där det finns ett tryck på ny bebyggelse. Även miljöfarlig verksamhet i form av industrier ligger ofta i anslutning till tätorterna. Miljöpåverkan i tätorternas landskap (den bebyggda "naturmiljön") handlar alltså i många fall om punktpåverkan i form av förorenade områden och industrier. Även höga halter av luftföroreningar är framförallt ett tätortsproblem.

Minskad biologisk mångfald

Minskad biologisk mångfald påverkar såväl jordbruks- skogs- sjö- och kustlandskapen. Av alla miljöproblem är det kanske förlusten av biologisk mångfald som är tydligast kopplad till vår användning av landskapet. För att olika typer av arter ska kunna överleva krävs ett diversifierat landskap med olika mikromiljöer. Ibland är dessa också kopplade till ett kulturellt format landskap, till exempel ängs- och hagmarker och alléträd. Ambitionen att bevara den biologiska mångfalden kan alltså påverka användning av landskapet på "lokalsnivå". Ett exempel är de många vandringshinder i vattendrag som utgör ett hot mot fiskarter som vandrar upp i vattendragen för att leka. Minst lika viktigt är landskapets utseende på länsnivå. För vissa arter krävs stora sammanhängande skogsområden. En uppsplittring av landskapet kan också göra att arter blir isolerade och inte kan sprida sig till nya områden. Landskapets utformning har alltså stor betydelse för den biologiska mångfalden på flera olika skalnivåer.

Klimatförändring

Ett förändrat klimat påverkar också landskapet på flera nivåer. Påverkan är storskaligt genom förändrad nederbörd och risker för höga flöden och översvämningar och småskaligt (som en följd av storskaliga förändringar) genom förändrad artsammansättning. Landskapet kommer också påverkas av åtgärder för att minska klimatpåverkan. En energisnål och fossilfri transport- och bebyggelsestruktur måste skapas, vilket till stor del påverkar utformningen av det bebyggda landskapet.

Arbetet fram till beslutad strategi

Länsstyrelsens arbete med Landskapsstrategin påbörjades i slutet av 2007 och under 2009/2010 har arbetet inriktats på att testa den Interimistiska Landskapsstrategin.

En projektgrupp fick i uppdrag att utarbeta ett förslag till en Landskapsstrategi för Länsstyrelsen i februari 2008. Strategin skulle omfatta hela länet och ha lika stort fokus på landsbygdens landskap och stadslandskapet. Uppdraget beskrevs i en projektplan som reviderades 2009. Projektgruppen bestod av personer från nästan samtliga enheter på Länsstyrelsen, miljö, natur, samhällsbyggnad, landsbygd och stab- och utveckling.

Under hösten 2008 hölls en workshop för berörda handläggare på Länsstyrelsen där syftet var att förankra arbetet med att ta fram Landskapsstrategin. Värdefulla landskap, befintliga strategier och fortsatt samverkan mellan sektorer identifierades och diskuterades. I februari 2009 genomfördes ett återkopplingsseminarium, PBL och landskap. På seminariet diskuterades bland annat utformningen av mark- och beredningsmöten, GIS och andra digitala kunskapsunderlag, erfarenhetsåterföring samt den fortsatta processen för landskapsstrategin.

Allteftersom strategin har tagit form har många förankringsmöten hållits. Strategins utformning, förslag till vision, strategiska inriktning, kartor och åtgärdsförslag skickades ut på internsamråd i början av mars 2009 och diskuterades på tre frukostmöten under våren. Under den interimistiska perioden från juni 2009 till maj 2010 har syftet med strategin testats. Diskussioner har förts på frukostmöten, enhetsmöten, ett personalmöte, i gruppdiskussioner och i enskilda samtal.

Europeiska landskapskonventionen

Den europeiska Landskapskonventionen är en regional konvention för Europa som handlar om att slå vakt om och erkänna betydelsen av det omgivande landskapet. Konventionen har arbetats fram inom Europarådet och omfattar de länder som är medlemmar i Europarådet. Konventionen undertecknades år 2000 och trädde i kraft 2004.

Landskapskonventionen syftar till att förbättra skydd, förvaltning och planering av det europeiska landskapet. Den ska också främja samarbetet kring landskapsfrågor inom Europa och stärka allmänhetens och lokalsamhällets delaktighet i det arbetet.

Enligt Riksantikvarieämbetet fokuserar konventionen mer på planering och utveckling och mindre på skydd av landskapet. Definitionen av landskapsbegreppet, som nämnts tidigare, det vill säga *”ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer”*, markerar att landskapets ständiga förändringar är en naturlig del av landskapets utveckling. En viktig del är topografin eller graden av öppenhet vilket är avgörande för vad vi ser som landskap. Enligt Riksantikvarieämbetet tydliggör definitionen också landskapets demokratiska betydelse då den lyfter fram landskapets sociala betydelse och betonar värdet av att människor kan delta aktivt i värderingen och förvaltningen av landskapet.

Konventionen har ratificerats av de flesta europeiska länder. Att skriva på konventionen innebär att godkänna skrivningarna och att ratificera innebär att landet dessutom följer konventionen. Europarådet svarar för att genomföra konventionen och följer upp hur den efterlevs. Varje land ansvarar för att konventionen införs i nationell praxis.

Sverige undertecknade den europeiska Landskapskonventionen den 11 november 2010 och Riksantikvarieämbetet har fått i uppdrag att i samverkan med berörda myndigheter initiera utvecklingsarbete med konventionens tillämpning i Sverige.

Regionala landskapsstrategier för biologisk mångfald

Begreppet landskapsstrategi har använts av Naturvårdsverket i samband med att flera län på försök under 2006–2007 arbetade med regionala landskapsstrategier för biologisk mångfald som ett led i att utveckla ett hållbart brukande av naturresurser och en helhetssyn på landskapet. Arbetet har varit kopplat till strategin för ”Hushållning med mark, vatten och bebyggd miljö” samt till delmålet om hållbart nyttjande i miljö kvalitetsmålet ”Ett rikt växt och djurliv”. Syftet har varit att utifrån en helhetssyn integrera och effektivisera de åtgärder som krävs för ett hållbart brukande av landskapets naturresurser, biologiska mångfald och historiska värden.

Naturvårdsverket har tagit fram en handledning, ”Arbetsätt för biologisk mångfald och andra värden i ett landskapsperspektiv”, mars 2010, med utgångspunkt från miljömålet ”Ett rikt växt och djurliv” som vägledning för länsstyrelsernas arbete med regionala landskapsstrategier. Vägledningen avser att introducera länsstyrelserna i ett arbetsätt som syftar till att uppnå en helhetssyn i arbetet med biologisk mångfald och biologiska resurser (land och vatten) som inkluderar kulturmiljövärdena samt friluftslivet.

Länsstyrelsens program och strategier med bäring på landskapet

Här följer en beskrivning över de sektorsstrategier som Länsstyrelsen jobbar med och som berör landskapet. Läs mer om programmen och strategierna på Länsstyrelsens webbsida www.lansstyrelsen.se

Miljömål för Södermanlands län

I miljömålsarbetet har länsstyrelserna en övergripande och samordnande roll som regionala miljömyndigheter. Länsstyrelsens uppdrag är att i bred förankring i länet utveckla regionala åtgärdsprogram för att nå miljö kvalitetsmålen och i övrigt bedriva det regionala mål- och uppföljningsarbetet så att det ger underlag för ett sektorövergripande miljöarbete inom länsstyrelsen och länet. Här finns en stark koppling till landskapet och landskapsstrategin. Inom miljömålsarbetet har arbetet med regionala landskapsstrategier hittills varit inriktat på biologisk mångfald. I miljömålspropositionen föreslås dessa kombineras med bredare tvärssektoriella frågeställningar.

De flesta av de 16 miljö kvalitetsmålen har bäring både på stadens och på landsbygdens landskap, direkt eller indirekt. Direkt genom att landskapets värden och betydelsen av att ha ett landskapsperspektiv ofta nämns i målformuleringar, bakgrundbeskrivningar och åtgärdsförslag. Indirekt till exempel genom att konsekvenserna av att inte uppnå målen får effekter på landskapet och dess värden samt vår möjlighet att nyttja dessa. Åtgärder för att lösa dagens miljöproblem kan självklart komma att påverka landskapsbilden och vår användning av landskapet. Exempel på det är etablering av vindkraft, anläggning av våtmarker och salixodlingar. De miljömål som är markerade med fetstil är särskilt betydelsefulla för landskapet.

Begränsad klimatpåverkan

Frisk luft

Bara naturlig försurning

Giftfri miljö

Skyddande ozonskikt

Säker strålmiljö

Ingen övergödning

Levande sjöar och vattendrag

Grundvatten av god kvalitet

Hav i balans samt levande kust och skärgård

Myllrande våtmarker

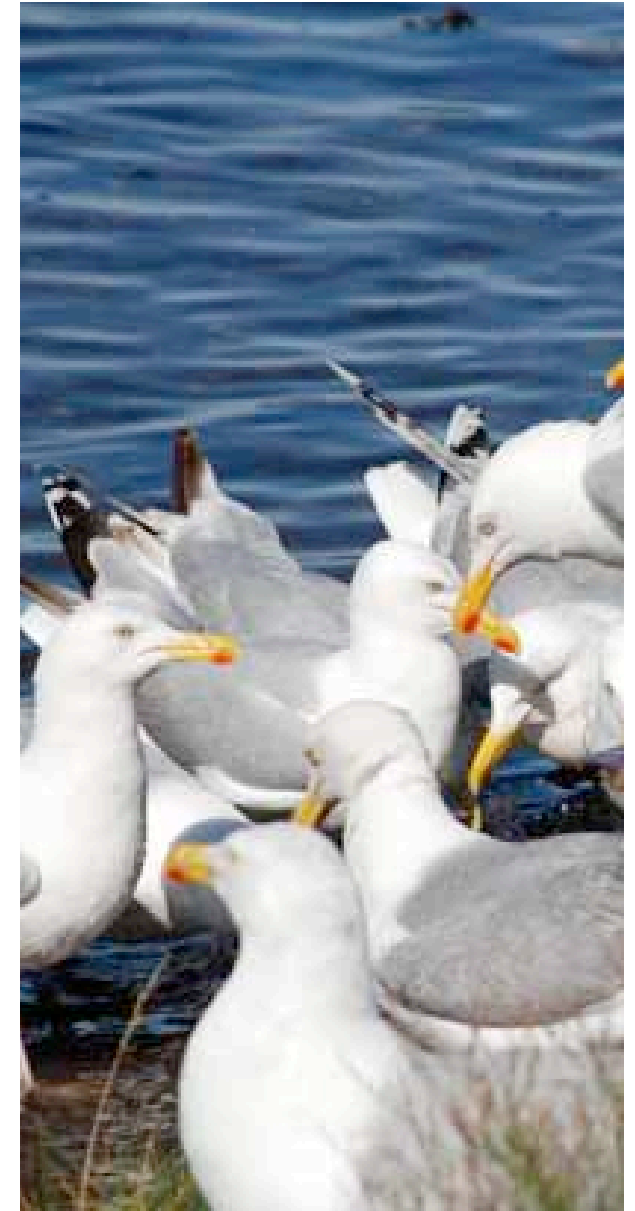
Levande skogar

Ett rikt odlingslandskap

(Storslagen fjällmiljö)

God bebyggd miljö

Ett rikt växt och djurliv

Skogsstrategin

Syftet med strategin är att åstadkomma ett snabbt skydd för de biologiskt mest värdefulla skogarna i länet. Bakgrunden är riksdagens miljömål ”Levande skogar” som anger att 900 000 ha skyddsvärd skogsmark i Sverige ska undantas från produktion till och med år 2010. Strategin har gemensamt tagits fram av Länsstyrelsen och Skogsstyrelsen samt beslutats av respektive myndighetsledning.

I strategin redovisas vilka biologiska egenskaper som bedöms när myndigheterna väljer ut skogsområden som är lämpliga som naturreservat, biotopskydd eller naturvårdsavtal. I samband med urval och prioritering av vilka objekt som ska skyddas, används en prioriteringsmodell där hänsyn tas till ett antal faktorer som till exempel områdets faktiska innehåll av biologiska värden, långsiktig funktionalitet samt förekomst av nationellt prioriterade naturtyper. Strategin har pekat ut så kallade värdeetrakter där skyddet ska koncentreras till vissa specifika skogstyper. Kopplat till långsiktig funktionalitet bedöms bland annat området storlek samt belägenhet i eller utanför värdeetrakt. Förutom det formella skyddet är även privat- och bolagsskogsbrukets frivilliga avsättningar en viktig del i miljöarbetet med ”Levande skogar”.

Strategin lyfter fram landskapet som en arena för samverkan där samordnande bevarandeåtgärder som omfattar olika trädmiljöer i både sko- och odlingslandskapet genomförs. Genom att ha ett landskapsperspektiv i planeringen av naturvårdsåtgärder ökar möjligheterna för att långsiktigt bevara den biologiska mångfalden. De elva värdeetrakterna som pekas ut i strategin är en del av arbetet i ett sådant landskapsperspektiv.

Genomförandestrategin för Landsbygdsprogrammet 2010-2013

Den 1 januari 2007 inleddes ett nytt landsbygdsprogram för stöd och ersättningar till landsbygden. Dess största satsning är stöd och ersättningar för en hållbar utveckling på landsbygden, såväl ekonomiskt som ekologiskt och socialt. Satsningarna är tänkta både för befintliga företagare, för den som vill starta nytt eller för de som vill jobba med landsbygdsutveckling. Satsningarna skall stimulera företagande och öka sysselsättningen samt öka tillväxten och konkurrenskraften. Miljöhänsyn och lokalt engagemang ska genomsyra de åtgärder som ingår i programmet.

Genomförandestrategin för Landsbygdsprogrammet ligger till grund för hur vi avser arbeta med programmet i Södermanlands län. I strategin finns bland annat information om hur Länsstyrelsen avser att prioritera i olika åtgärder, stöd och ersättningsformer till exempel olika stödkriterier och målgrupper.

Från och med 2010 har nya utmaningar tillkommit inom programmet. Dessa ska bland annat stimulera till ökad produktion och försäljning av lokal mat samt till ökad turism på landsbygden och ett aktivt omställningsarbete för begränsad klimatpåverkan. Med utgångspunkt från de nya utmaningarna uppdaterades länets Genomförandestrategi.

Landbygdsprogrammet och genomförandestrategin har tydliga kopplingar till landskapstrategin, främst när det gäller landsbygdens öppna och levande landskap. Åtgärderna inom landsbygdsprogrammet gynnar, synliggör, tillgängliggör och lyfter fram värdefulla natur- och kulturmiljövärden i odlingslandskapet och bidrar på så sätt till en ökad förståelse för landskapets kvaliteter.

Klimat- och energistrategi för Södermanland

Länsstyrelsen har i uppdrag att genomföra insatser för att strategiskt samordna och leda det regionala arbetet med att förverkliga den statliga politiken för energiomställning och minskad klimatpåverkan. Som ett led i detta tog Länsstyrelsen, på uppdrag av regeringen, 2008 fram ett förslag till en "Klimat- och energistrategi för länet". Strategin syftar till att minska klimatförändringarna, främja energiomställningen, öka andelen förnybar energi, främja energieffektivisering och effektivare transportsystem. Den ska dessutom inspirera till en process i länet som ska leda till ett regionalt samförstånd för klimat och energifrågorna. Under 2010 har länsstyrelsen påbörjat ett arbete med att vidareutveckla strategin i samverkan med regionala och lokala aktörer.

Energi- och klimatfrågan har flera kopplingar till landskapet. Klimatet och klimatförändringar har historiskt påverkat och format dagens landskap. Framtida klimatförändringar kommer att påverka landskapet liksom de val av metoder som väljs för att minska klimatförändringen och dess konsekvenser. Ett exempel är när en ökad användning av förnybara bränslen tas från biomassa från skog och jord, så riskerar detta att påverka mångfalden och landskapets utseende. Även införandet av vindkraft och utbyggnad av vattenkraft påverkar landskapets utseende.

Regionalt serviceprogram för Södermanlands län, 2010-2013

Länsstyrelserna har fått i uppdrag av Regeringen att arbeta fram regionala serviceprogram för kommersiell och offentlig service på landsbygden. Syftet med länets serviceprogram är att det ska bidra till en hållbar tillgång till service utifrån regionala förutsättningar och lokala behov. Programmet ska vara ett styrande

och ledande dokument för arbetet med lokal service. Tanken är att det ska vara ett öppet dokument där regionens aktörer formar programmet och dess insatser.

Det övergripande målet är att skapa förutsättningar för människor och företag att bo och verka på landsbygden. Som en grund för det fortsatta arbetet genomfördes under 2009 en bred kartläggning av lokal service på länets landsbygd. Med utgångspunkt från kartläggningen och de synpunkter som kom fram under förankringsarbetet har ett program och en handlingsplan arbetats fram.

Syfte med och mål för länets regionala serviceprogram stämmer väl överens med intentionerna med Länsstyrelsens Landskapsstrategi.

Sammanfattande redogörelse inför aktualitetsförklaring av ÖP

Kommunfullmäktige ska minst en gång under mandattiden ta ställning till översiktsplanens aktualitet. Länsstyrelsen ska i en sammanfattande redogörelse lämna synpunkter om statliga intressen som kan vara av betydelse för kommunens beslut och om översiktsplanen är inaktuell i något avseende. Redogörelsen fokuserar på nyheter och aktuellt planeringsläge främst för övergripande statliga och allmänna intressen.

En översiktsplan (ÖP) ska beskriva grunddragen i markanvändningen och hur den byggda miljön ska utvecklas och bevaras. ÖP beskriver bland annat värden i landskapet, miljö- och riskfaktorer samt pekar ut var ny bebyggelse och infrastruktur ska lokaliseras. Därmed har översiktsplanen stor betydelse för utvecklingen av både stadens och landsbygdens landskap. En aktuell fråga för översiktsplanerna är lokalisering av vindkraft, som påverkar både energi- och klimatomställningen samt landskapsbilden.

Vattenförvaltningens förvaltningsplan

Sedan december 2009 gäller miljö kvalitetsnormer för vatten för de vattenförekomster i Södermanlands län som i nuläget ingår i vattenförvaltningsarbetet. Dessutom har en förvaltningsplan, ett åtgärdsprogram och en miljökonsekvensbeskrivning av föreslagna åtgärder för Norra Östersjöns vattendistrikt tagits fram. Dessa fyra delar benämns här gemensamt som förvaltningsplanen.

Syftet med miljö kvalitetsnormerna och förvaltningsplanen är generellt att säkerställa att våra vattenmiljöer inte försämras i sitt tillstånd och att de uppnår målsättningen om god status år 2015/2021. De föreslagna åtgärderna syftar till att nå denna målsättning.

För vattenmiljöerna i Södermanlands län är de huvudsakliga miljöproblemen övergödning och fysiska förändringar (avsänkning, rätningar, dämmen med mera). Både miljöproblemen och åtgärderna för att lösa dessa kan väntas vara de som i störst utsträckning påverkar landskapsbilden långsiktigt. Åtgärderna tar mark i anspråk och innebär till exempel anläggande av våtmarker, sedimentationsdammar och avsättning av skyddszoner utmed vattendrag. I områden med betydande åtgärdsbehov kan dessa förändringar förväntas bli stora. Den öppna landskapsbilden kan påverkas av åtgärder som innebär att mer utvecklade busk- och trädridåer anläggs utmed vattendrag. Åtgärderna bedöms även ha betydelse för landskapsbilden i avseendet av en ökad biologisk mångfald, både i och utanför vattenmiljöerna.

Länsstyrelsens roll för förvaltningsplanen handlar i stort om att verka för och samordna åtgärdsarbetet internt, med kommuner och andra myndigheter till den lokala konkreta nivån. Förvaltningsplanens koppling till Landskapsstrategin är mycket stark.

Kulturmiljöstrategi

Länsstyrelsen har sedan 2008 drivit ett projekt med syfte att ta fram ett nytt regionalt kulturmiljöprogram/strategi för Södermanlands län. Strategin ska, utifrån gemensam värdegrund, uppdrag i Regleringsbrev, de nationellt fastställda målen för kulturmiljövård och hållbar utveckling liksom samverkan med andra sektorsområde och med andra län i Mälardalen, användas som stöd för bedömningar om hur kulturmiljöer långsiktigt tas tillvara i regional utbyggnad, för att hantera landskap i förändring och för att avgöra insatser för vård och förvaltning. Strategin ska även innehålla ingående kunskapsöversikter som tillsammans med handlingsprogrammet dels ska utgöra stöd för kommunernas planering och dels stöd för bedömningar i länsstyrelsens egen ärendehandläggning. Kopplingen till Landskapsstrategin är stark och kulturmiljöprogrammet bidrar till att höja beredskapen för att hantera landskap i förändring.

Förvaltningsplan för stora rovdjur i Södermanlands län 2007-2011

Den regionala förvaltningsplanen för stora rovdjur redovisar hur Länsstyrelsen arbetar med den regionala rovdjursförvaltningen, i enlighet med den sammanhållna rovdjurspolitiken som riksdagen beslutade 2001. Rovdjurspolitiken omfattar de fyra däggdjursarterna lodjur, varg, björn och järv samt kungsörn, för Södermanlands län är det främst lodjur, varg och kungsörn som berörs. Förvaltningsplanen har tagits fram med stöd av den regionala rovdjursgruppen, som fört fram synpunkter och kunskap från flera berörda intressegrupper.

I början av 1800-talet fanns varg, lodjur och kungsörn med fasta stammar i Södermanlands län, men i början av 1900-talet var alla tre arterna utrotade från såväl Södermanland som övriga delar av södra och mellersta Sverige. Det är först de senaste åren som länet åter fått en fast lodjursstam med årliga förnygringar, numera finns också ett fåtal etablerade kungsörnsrevir i länet. Varg förekommer bara tillfälligt i länet. Förändringar i landskapet påverkar förutsättningarna för att rovdjuren ska överleva och därigenom finns kopplingar till Landskapsstrategin.

Våtmarksstrategi

Länsstyrelserna har utarbetat planeringsunderlag för anläggning och restaurering av våtmarker i odlingslandskapet i enlighet med "Nationell strategi för Myllrande våtmarker" och "Aktionsplan för havsmiljön". Uppdraget syftar till att återskapa fler och större våtmarker på rätt plats i landskapet. Med rätt plats menas där de gör bäst nytta för näringsretention, biologisk mångfald och kulturlandskapet. Strategin påverkar landskapet och därmed finns kopplingar till Landskapsstrategin.

Strategi för marin miljö i Södermanland

Strategin är en regional motsvarighet till en nationell vägledning och presenterar befintlig kunskap om marina miljöer av särskild vikt för Södermanlands kustområde och dess hotbilder. Strategin är huvudsakligen ett vägledande dokument för prioritering av framtida skyddarbete där särskilda värdekärnor, hotbilder mot dessa samt möjliga skyddsinstrument och skötselåtgärder identifieras. En översiktlig prioritering av dessa beskrivs.

En väl förankrad strategi för det marina naturvårdsarbetet kan underlätta framtida dialog med berörda grupper vid inrättande av skydd, samt vid prövnings- och tillståndsärenden som berör den marina miljön. Målgruppen för strategin är alla de funktioner på Länsstyrelsen som på något vis berörs av marin miljö i sin verksamhetsutövning, kustkommuner, övriga berörda myndigheter, organisationer för marint knutna näringar, ideella organisationer med beröring till kustmiljön, sakägare och människor som vistas i Södermanlands läns skärgård. Arbetet med att ta fram den marina strategin pågår för närvarande och förväntas vara klart under slutet av år 2011. Det finns en tydlig koppling till landskapsstrategin och till kustområdena.

Källhänvisning

Bilder:

- Omslag Resandekarta av Nils Bielke
- Sid 19 Väg, Foto Sina Jaensson
- Sid 24 Turehoms slott, Foto Ebba Gillbrand
- Sid 28 Hage vid Simonsbol, Foto Monika Gustafsson
- Sid 41 Sävö, Foto Monika Gustafsson
- Sid 43 Gripsholms slott, Foto Monika Gustafsson
- Sid 44 Trosa, Foto Jörgen Israelsson
- Sid 46 Fornborg vid Äs, Foto Monika Gustafsson
- Sid 48 Sparreholm, Foto Hans Sandberg
- Sid 51 Prästutternik Bråviken, Foto Monika Gustafsson
- Sid 53 Naturum Stendörren, Foto Hans Sandberg
- Sid 55 De 16 miljö kvalitetsmålen, Illustratör Tobias Flygar
- Sid 58 Strömming, Foto Hans Sandberg
- Sid 63 Gråtrut, Foto Hans Sandberg
- Sid 67 Dovhjort, Foto Hans Sandberg
- Sid 68 Svanviken, Foto Anna Gustavsson

Kartor:

Brittmarie Fällgren, Länsstyrelsernas IT-enhet, Erik Bruhn,
Länsstyrelsernas IT-enhet, Jan Olof Skantz, Länsstyrelsernas
IT-enhet och Jakob Sahlen Länsstyrelsen Södermanlands län.

LÄNSSTYRELSEN
Södermanlands län

Länsstyrelsen i Södermanlands län
Stora Torget 13, 611 86 Nyköping
Tel 0155-26 40 00 Fax 0155-26 71 25
www.lansstyrelsen.se/sodermanland